

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Intervenimet për nxitjen e punësimit të grave në Kosovë (2017-2020)

Dr. Artane Rizvanolli¹

¹ Ky raport është përgatitur me mbështetjen e projektit Rinia, Punësimi dhe Shkathësitë, zbatuar nga Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH në emër të Ministrisë Gjermane të Zhvillimit Ekonomik dhe Bashkëpunimit (BMZ). Vlerësimet e paraqitura në këtë raport, janë të autorit dhe nuk pasqyrojnë domosdo qëndrimet e GIZ. Autori dhe GIZ janë mirënjohës për përfaqësuesit e intervistuar të organizatave, për bashkëpunimin dhe kontributet e tyre të zgjuara.

Përmbajtja

Shkurtesat	3
1. Historiku	4
2. Fushëveprimi dhe metodologjia	5
3. Inventarizimi i ndërhyrjeve	6
3.1 Metodat e ndërhyrjeve	6
3.2 Efektet e pandemisë	10
4. Mësimet e marra dhe rekomandimet	11
Bibliografia.....	17
Shtojca 1: Lista e organizatave të intervistuar.....	19
Shtojca 2: Përshkrimi i ndërhyrjeve nga organizata	20

Shkurtesat

ADA – Agjencia Austriake e Zhvillimit

AFK – Agjencia për Financa në Kosovë

CETEP – Krijimi i Eksportit përmes Nxitjes së Punësimit

BERZH – Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim

D4D – Demokracia për Zhvillim

DIMAK – Qendra Gjermane e Informacionit për Migracionin, Trajnimin dhe Karrierën

EYE – Rritja e punësimit të të rinjve

BE – Bashkimi European

GIZ – Shoqëria gjermane për bashkëpunim ndërkombëtar

ICT – Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit

InTerDev – Zhvillimi i Integruar i Territorit

ITP – Parku i Inovacionit dhe Trajnimit në Prizren

ABGj – Agjencia për Barazi Gjinore

RrGK – Rrjeti i Grave të Kosovës

PPSE – Nxitja e punësimit në sektorin privat

NVM – Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme

STEAM – Shkencë, Teknologji, Arte & Dizajn, Matematikë

MASH – Ministria e Arsimit dhe Shkencës

MFK – Fondacioni i Mijëvjeçarit Kosovë

UN Women -Entiteti i Kombeve të Bashkuara për Barazi Gjinore dhe Fuqizimin e Grave

UNDP – Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim

WfW – Gratë për Gratë Kosovë

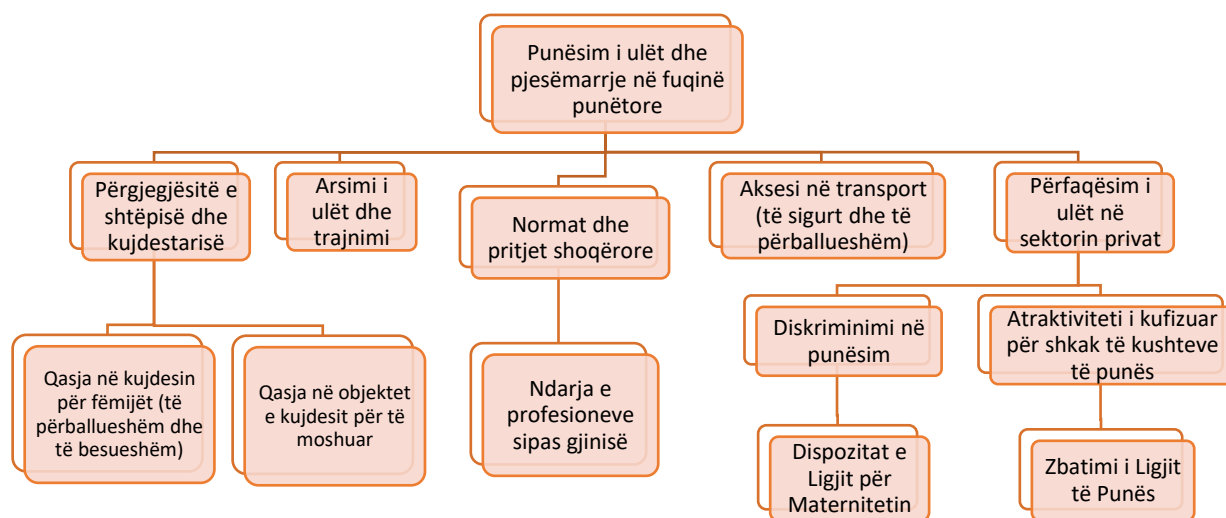
WoW – Gratë në Punë Online

YES – Rinia, Punësimi dhe Shkathtësitë

1. Historiku

Rezultatet e tregut të punës të grave kosovare vazhduan të jenë të tmerrshme në periudhën para pandemisë COVID19, me një normë pjesëmarrjeje të fuqisë punëtore prej 21.1% dhe një normë punësimi prej vetëm 13.9%, në 2019 (krahasuar me 56.7% dhe 46.2%, përkatësisht, për burrat) (ASK, 2020)². Arsyet për pjesëmarrjen e ulët të fuqisë punëtore, shkallën e punësimit dhe boshllëqet gjinore në këtë drejtim, janë dokumentuar mirë në literaturë. Duke qenë kryesisht ose vetëm, përgjegjëse për familjen dhe përgjegjësitë e kujdestarisë, ato marrin pjesë në një nivel më të ulët, në arsim dhe trajnim (megjithëse ky hendek po zvogëlohet me kalimin e kohës), dhe të dy këto të drejtuara, të paktën pjesërisht, nga normat tradicionale shoqërore dhe pritjet nga të cilat burrat konsiderohen mbajtësi kyresor i familjes në shtëpi (figura 1.1)³. Për më tepër, ekziston një ndarje profesionale sipas gjinisë që nuk lejon që gratë të marrin punë në sektorë në rritje si: ndërtimi, energjia, përpunimi i drurit dhe metaleve dhe përfaqësimi i ulët i grave në sektorin privat në përgjithësi. Kjo e fundit argumentohet të jetë pjesërisht për shkak të pushimit mjekësor të lejes së lindjes (veçanërisht kohëzgjatjen e tij dhe pjesën më të madhe të kostos që e mbulon sektori privat), por edhe për shkak të tërheqjes së kufizuar të punëdhënësve të sektorit privat ndaj grave për shkak të kushteve të këqija të punës (përfshirë, p.sh., paga më të ulëta se në sektorin publik, orë të gjata pune, punë gjatë fundjavave, mungon pushimi me pagesë)⁴.

Figura 1.1: Shpjegimi i rezultateve të ulëta të punësimit dhe pjesëmarrjes në fuqinë punëtore

Burimi: Përpiluar nga autori, bazuar në studime të rishikuara (shih Bibliografinë)

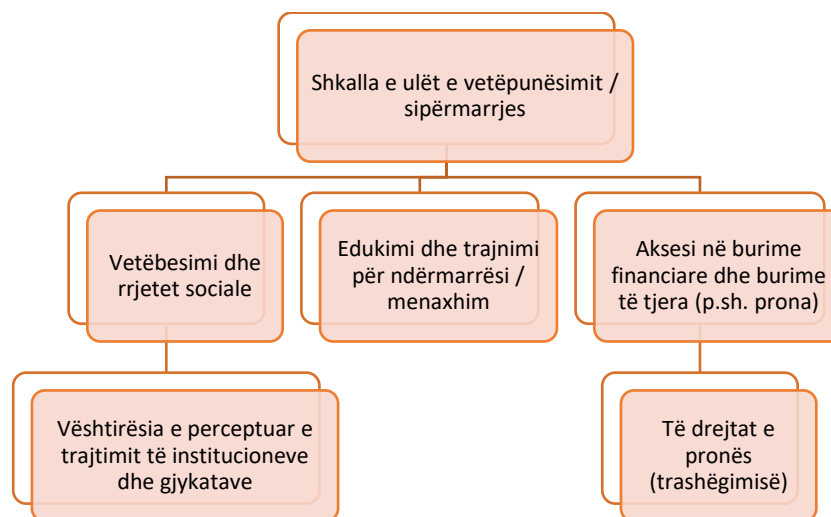
² Për më tepër, në mesin e grave ekonomikisht aktive (d.m.th., ato që kërkojnë punë në mënyrë aktive), një përqindje më e lartë e shih veten se nuk është e papunë (34.4% krahasuar me 22.6% të burrave ekonomikisht aktivë).

³ Shifrat në këtë seksion janë thjesht paraqitje të thjeshta të faktorëve që qëndrojnë pas rezultateve të tregut të punës. Në realitet, ekzistojnë ndërveprime të forta midis faktorëve (p.sh., normat shoqërore dhe pritjet ndikojnë në nivelin e arsimit, përgjegjësinë e grave për kujdestarinë dhe përgjegjësitë e shtëpisë, të drejtat e pronës, etj.).

⁴ Shifrat në këtë seksion janë thjesht paraqitje të thjeshta të faktorëve që qëndrojnë pas rezultateve të tregut të punës. Në realitet, ekzistojnë ndërveprime të forta midis faktorëve (p.sh., normat shoqërore dhe pritjet ndikojnë në nivelin e arsimit, përgjegjësinë e grave për kujdestarinë dhe përgjegjësitë e shtëpisë, të drejtat e pronës, etj.).

Gratë gjithashtu kanë shumë më pak të ngjarë të jenë të vetë punësuar ose të kenë një biznes të vetin: 11.8% krahasuar me 24.5% të burrave (ASK, 2020). Përveç faktorëve të përgjithshëm të rezultateve të punësimit të përmbledhura më lart, shkalla më e ulët e sipërmarrjes së grave është argumentuar të jetë për shkak të një vargu shtesë faktorësh, duke përfshirë vetëbesimin e kufizuar dhe rrjetet sociale të nevojshme për të filluar një biznes; vështirësi më të larta të perceptuara në trajtimin e institucioneve publike dhe gjykatave (ndoshta lidhur me vetëbesimin dhe rrjetet sociale); dhe qasje e kufizuar në asete prodhuese dhe financa, e cila nga ana tjetër ndikohet nga të drejtat e pronës (trashëgimisë) (figura 1.2).

Figura 1.2: Shpjegimi i niveleve të ulëta të vetëpunësimit dhe sipërmarrjes.

Burimi: Përpiluar nga autori bazuar në studime të rishikuara (shih Bibliografinë)

Përkundër këtij sfondi, sfidat e punësimit të grave dhe pjesëmarrjes në tregun e punës kanë marrë rëndësi në Kosovë në mesin e hulumtuesve, politikë-bërësve dhe partnerëve të zhvillimit.

Pjesa tjetër e këtij raporti është e organizuar si më poshtë. Kapitulli 2 përcakton fushën e punës dhe metodologjinë e raportit. Kapitulli 3 përshkruan metodat e ndërhyrjes të përdorura nga organizatat e intervistuar për të adresuar pengesat e ndryshme për punësimin e grave dhe vetë-punësimin/ ndërmarrjen në Kosovë (nënkapitulli 3.1), pasuar nga efektet e pandemisë në situatën dhe nevojat e tyre, si dhe sfidat që hasen nga organizatat në zbatimin e ndërhyrjeve (nënkapitulli 3.2). Kapitulli 4 përmbledh mësimet e nxjerra gjatë zbatimit të programit deri më tani dhe tregon implikime më të gjera të politikave kur është e zbatueshme.

2. Fushëveprimi dhe metodologjia

Ky ushtrim i vlerësimit ka për qëllim të **përmbledhë aktivitetet e organizatave kryesore dhe/ ose projekteve që ose mbështesin (vetë) punësimin e grave**, ose përmes punës analitike dhe politikë-bërjes (këshilla dhe avokim) ose përmes financimit ose zbatimit të projekteve në këtë fushë.

Objektivat e këtij raporti janë të identifikohen dhe përmblihen:

- **Ndërhyrjet kryesore** në fushën e (vetë) punësimit të grave në Kosovë;
- **Efektet e pandemisë** në zbatimin e projektit dhe në nevojat e vetë grave, dhe çdo implikim në hartimin e ndërhyrjeve në të ardhmen;

- Informacioni mbi **efektivitetin (relativ)** të ndërhyrjeve të ndryshme, për aq sa është e mundur;
- **Faktorët e suksesit** që ndikojnë në efektivitetin e ndërhyrjeve të suksesshme dhe **mësimet e nxjerra** gjatë zbatimit, dhe **rekomandimet e politikave** në përputhje me rrethanat.

Duke qenë se, shumica e organizatave/projekteve nuk i publikojnë sistematikisht informacionet mbi aktivitetet e tyre, të dhënat e monitorimit dhe vlerësimit (nëse ekzistojnë fare), si dhe interesi për efektet e pandemisë, ishte thelbësor që të intervistohen përfaqësues të këtyre organizatave. Prandaj, raporti bazohet kryesisht në të dhëna cilësore të marra nga **intervistat, të plotësuara me hulumtime në tryezë**. Gjatë këtij hulumtimi, u identifikuan gjithsej 19 organizata/ projekte, nga të cilat 16 mund të arriheshin dhe intervistoheshin me sukses (shih Shtojcën 1) gjatë nëntorit - dhjetorit 2020⁵.

Shumë prej organizatave/ projekteve të intervistuar, si dhe të tjera që nuk janë përfshirë në këtë ushtrim inventarizimi, zbatojnë ndërhyrje që synojnë punësimin, vetëpunësimin/ sipërmarrjen ose fuqizimin ekonomik të grupeve të ndryshme të synuara (më shpesh të rinjtë), duke siguruar përfaqësimin e grave midis përfituesve. Sidoqoftë, ky raport paraqet vetëm ndërhyrje të cilat ishin **krijuar posaçërisht për të synuar gratë** ose mund të përcaktohet qartë që ato ishin (ose se si janë) **hartuar në një mënyrë të ndjeshme ndaj gjinisë**⁶.

Megjithëse raporti paraqet të gjitha aktivitetet kryesore në lidhje me punësimin e grave, duke përfshirë punën analitike, avokimin dhe politikë-bërje/këshillat, **fokusi kryesor është në projektet (pilot) e zbatuara në këtë fushë**. Raporti kryesisht përqendrohet në **periudhën 2017-2020, por përfshin disa ndërhyrje** të mëparshme deri në atë masë sa këto depërtime të intervistuarve të informuar mbi efikasitetin dhe faktorët e suksesit dhe/ose aktivitetet aktuale të organizatave të tyre.

3. Inventarizimi i ndërhyrjeve

3.1 Metodatat e ndërhyrjeve

Të dhënat cilësore të marra nga intervistat përsëri riafirmojnë **normat sociale gjinore dhe përgjegjësitë e grave për amvisërinë dhe kujdestarinë e familjes**, të përkeqësuar më tej nga **mungesa e shërbimeve (të përballueshme) të kujdesit për fëmijët dhe shërbimeve të tjera (p.sh. për të moshuarit, personat me aftësi të kufizuara)**, si pengesat më të rëndësishme për punësimin e grave. Përpjekjet e fundit në këtë fushë përfshijnë:

- Punën analitike dhe/ose avokimin ose këshillat e politikave që theksojnë rëndësinë e kujdesit për fëmijët dhe edukimin e fëmijërisë së hershme, dhe opsionet për zgjerimin e disponueshmërisë së kujdesit për fëmijët (nga Instituti Riinvest, D4D, Banka Botërore, Rrjeti i Grave të Kosovës - RrGK); Analizë dhe avokim mbi disponueshmërinë e kujdesit për fëmijët dhe kujdesit për të moshuarit (Banka Botërore, RrGK) dhe kujdesi për njerëzit me aftësi të kufizuara (Banka Botërore);

⁵ Vini re se, pasi ky raport është shkruar për përdorim të brendshëm të projektit GIZ Rinia, Punësimi dhe Shkathtësitë (YES), aktivitetet e projekteve përkatëse të GIZ (të zbatuara nga YES dhe CETEP - Krijimi i Punësimit) nuk përfshihen.

⁶ Prandaj, një projekt me një grup të gjerë të synuar që thjesht përcakton një kuotë për pjesëmarrjen e grave ose përfshin treguesit e ndjeshëm gjinor të monitorimit dhe vlerësimit, nuk do të përfshihej.

- Sigurimin e trajnimit (ose trajnimit i kombinuar me praktikë) për kujdesin ndaj fëmijëve për grupe specifike të synuara (kryesisht urbane), si gratë me arsim të ulët ose gratë e kthyer (nga Gratë për Gratë-WfW⁷) (për më shumë detaje mbi ndërhyrjet nga organizata, shih Shtojcën 2).

Sidoqoftë, përparimi i konsiderueshëm në këtë drejtim pengohet nga mungesa e angazhimit serioz të Qeverisë së Republikës së Kosovës për zgjerimin e kujdesit për fëmijët dhe edukimin e fëmijërisë së hershme. Mungesa e programeve të akredituara të trajnimit, të cilat nuk janë të mundshme në atë kohë duke pasur parasysh paketën e një standardi profesional, është gjithashtu një sfidë në të cilën WfW shpreson të punojë për adresimin e saj në vitet e ardhshme me mbështetjen e Agjencisë Austriake të Zhvillimit (ADA).

Organizatave të intervistuar përdorin **shumë lloje të ndërhyrjeve**, por **trajnimi i aftësive** është më i shpeshti që ofrohet/ mbështetet (në 13 nga 16 organizata/ projekte)⁸. Nga këto organizata, shumica (13) ofrojnë **trajnime teknike që përqendrohen në sektorë/ profesione specifike**. Shumica e këtyre trajnimeve kanë tendencë të përqendrohen në sektorë ose profesione ku gratë përdoren të jenë (relativisht) të përfaqësuara mirë:

- Për gratë (me arsim të ulët) nga zonat rurale, shumica e organizatave ofrojnë **trajnime në sektorin bujqësor**, duke u përqendruar më shpesh në kultivimin e bimëve (veçanërisht bimëve mjekësore dhe aromatike- BMA), bletari dhe përpunimin e ushqimit (p.sh. qumështin, frutat dhe perimet);
- **Veshjet artizanale, profesionet e rrobaqepësisë, floktare, kuzhinierë dhe shefe të ëmbëlsirave**, janë gjithashtu në shënjestër gjerësisht;
- WfW gjithashtu ka ofruar trajnime për **industrinë e shërbimeve** duke përfshirë kujdesin për fëmijët, kujdesin për të moshuarit, shitjen me pakicë dhe mirëmbajtjen, duke synuar kryesisht gratë me arsim të ulët.

Disa projekte janë përpjekur të trajtojnë edhe **ndarjen profesionale dhe/ ose sektoriale sipas gjinisë**, me rezultate të përziera:

- Banka Botërore dhe Helvetas 'Rritja e punësimit të të rinjve (EYE), në projektin Gratë në Punë në Internet (WoW) dhe Zyra e BE-së kanë zbatuar (mbështetur) trajnime në sektorin e **teknologjisë së informacionit dhe komunikimit (TIK)** dhe nuk raportojnë ndonjë vështirësi në tërheqjen e grave në këtë sektor;
- Helvetas-EYE raporton se ka qenë shumë e vështirë për të tërhequr gratë në **trajnime në sektorin e ndërtimit dhe konstruktimit** të tilla si: mekatronikë, instalime elektrike, instalime të ujit dhe kanalizimit, të cilat konsiderohen tradicionalisht profesione për burra.
- MFK raporton një interes të madh midis grave të reja për të marrë pjesë në programet e tyre kushtuar **grave në sektorin e energjisë**: (i) një skemë bursash që financojnë studimet e 28 grave për të marrë gradë të asociuar në ndonjë kolegji të SHBA-ve në profesione të lidhura me energjinë siç janë: energjia e rinovueshme, saldimit, etj., dhe (ii) një skemë të stazhit të praktikantit që vendos të sapo diplomuar e arsimit të lartë (pavarësisht nga fusha e tyre e studimit) në kompani/ sektor të energjisë.

⁷ Një degë e Grave për Gratë Ndërkombëtare funksionoi deri në vitin 2017, ndërsa që nga ajo kohë organizata u shndërrua në një organizatë të pavarur, Gratë e Kosovës për Gratë. Për qëllimet e këtij raporti, emërtimi "Gratë për Gratë", u referohet të dy organizatave.

⁸ Përjashtim i ABGj dhe Instituti Riinvest (përkatësisht agjenci qeveritare dhe *think tank*, të cilët përqendrohen vetëm në punën analitike, këshillat e politikave dhe avokimin) dhe MFK që ofron arsimim sesa mundësi trajnimi.

Përvojat e ndryshme ka të ngjarë të shpjegohen të paktën pjesërisht nga ndryshimet në profesionet e synuara dhe hartimin e programit: (i) sektori i TIK, përfaqësimi i grave është tashmë më i lartë, (ii) në sektorin e ndërtimit përpjekjet e Helvetas-EYE për të nxitur gratë jo vetëm në profesione mjaft të mbizotëruara nga meshkujt, por edhe në një rrugë karriere të formimit profesional që çon në punë me natyrë manuale; dhe (iii) programi i bursave të MFK-së ka një avantazh të veçantë në atë që ofron mundësi për të studiuar jashtë vendit.

Shumë nga **trajnimet teknike plotësohen** nga ndonjëra:

- Komponentët e trajnimit bazë të lidhur me **biznesin dhe/ ose granteve të vogla** për të promovuar vetë-punësimin (veçanërisht në zonat rurale dhe në bujqësi);
- **Aftësi të buta** (p.sh., komunikimi i biznesit, kërkimi i punës, mënyra në punë, etj.) (WfW dhe projekti WoW); dhe/ose
- Komponentë të tjerë në varësi të natyrës së aktiviteteve dhe grupeve të synuara, p.sh.: projekti WoW i cili synon të promovojë punën e pavarur në internet, ofron gjithashtu **aftësi për punë të pavarur** (p.sh. zhvillimin e portfolios, përdorimin e platformave të punës në internet, etj.); ndërsa WfW në trajnimet e tyre kanë për synim gratë me arsim të ulët dhe/ose ato nga zonat rurale, siguron gjithashtu një komponent **'social'** i cili synon të rrisë ndërgjegjësimin mbi vlerën e punës së grave në familje, vendimmarrje, etj.

Në mesin e organizatave që ofrojnë trajnime, Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH) është një përjashtim në atë që ofron vetëm **trajnime të lidhura me biznesin** dhe forma të tjera të zhvillimit të kapaciteteve (që do diskutohen më poshtë) për bizneset në pronësi të grave në faza të ndryshme të zhvillimit. Kurset e shkurtra të trajnimit të biznesit (zakonisht 3-4 ditë) janë të përshtatura për nevojat e përfituesve dhe përfshijnë të gjitha fushat e biznesit: operimin, strategjinë, financat dhe marketingun. Janë ofruar gjithashtu **trajnime për njohuri themelore financiare**, të cilat synojnë p.sh. rritjen e ndërgjegjësimit se mos pagimi i huas ka pasoja në vlerësimin e radhitjes në rend-listë të kreditimit dhe aftësinë për të marrë hua në të ardhmen).

Siç është theksuar, përveç trajnimit, **mbështetjet tjera për vetëpunësim/sipërmarrje** janë ofruar gjerësisht (në 10 prej 13 organizatave të intervistuar). Një mbështetje e tillë përfshin:

- **Grantet:** Nëntë organizata/projekte⁹ kanë ofruar ose mbështetur grante të vogla në intervalin prej 1,000 deri në 4,000 Euro, për *start-up* (fillimin) e bizneseve në pronësi të grave ose biznese të krijuara së fundmi (përfshirë edhe ato joformale– “në të zezë”). Përveç kësaj, MFK po zbaton një skemë shtesë të granteve, që synon bizneset në pronësi të grave me përvojë 2 e më shumë vite (të regjistruar), ose minimumi 5 punonjës të regjistruar. Bizneset që plotësojnë këto kushte janë të kualifikuara për grante në vlerë 10,000-135,000Euro¹⁰.
 - Grantet sigurohen si **në formë të parasë ose si transferim indirekte (në natyrë) për shembull pajisje ose aparatura**, sipas nevojave të përfituesve.
 - Skemat e granteve zakonisht **nuk janë të kufizuara në sektorë ose qëllime specifike ekonomike**, me përjashtim të MFK që financon ose biznese në sektorin e energjisë ose investime të lidhura me energjinë (p.sh., përmirësimi i

⁹ Projektet GIZ: Punësimi dhe Aftësitë e të Rinjve (YES), Krijimi i Eksportit përmes Nxitjes së Punësimit (CETEP) dhe Qendra Informativë Gjermane për Migracionin, Trajnimin dhe Karrierën (DIMAK); D4D; Zyra e BE-së në Kosovë; MFK; Projektet Helvetas: Projekti i Nxitjes së Punësimit të Sektorit Privat (PPSE), UNDP, UN Women.

¹⁰ Projekti PPSE dhe Zyra e BE ofrojnë mundësi shtesë për grante për biznese më të mëdha, por këto nuk synojnë bizneset në pronësi të grave posaçërisht

efikasitetit të energjisë ose forcimi i biznesit përmes teknologjisë së përparuar ose zgjidhjeve të sektorit të energjisë) pa marrë parasysh sektorin.

- Një element i **bashkëfinancimit** është zakonisht nëpër skemat e granteve.
- **Aksesi në kredi:** BERZH zgjedh të adresojë pengesën e qasjes në financa përmes lehtësimit të hyrjes në hua sesa grante. Për të adresuar aktivitetet sipërmarrëse të grave me madhësi/nivele të ndryshme të zhvillimit, kjo bëhet përmes dy rrugëve:
 - Bashkëpunimi me Bankën TEB për të lehtësuar hyrjen në **kredi për fillestarët** (deri në 5,000 Euro) **dhe bizneset ekzistuese** (deri në 200,000 Euro për bizneset ekzistuese) me fleksibilitet në kërkesat e kolateralit. Fizibiliteti i biznesit dhe shpagimi i huas raportohet të kenë qenë të suksesshme; kjo e fundit mund të jetë ndihmuar nga një stimul i ngritur për shpagim në formën e një rimbursimi prej 20% të kostove të interesit nëse këstet paguhen me 0 ditë vonesë, dhe ofrohen kurse paraprake të edukimit financiar;
 - Bashkëpunimi me Agjencinë për Financa në Kosovë (AFK), një institucion mikro-financiar, për të lehtësuar hyrjen në **kredi për iniciativa të vogla** që nuk janë domosdo të regjistruara (ndërmarrje individuale, kryesisht në bujqësi, veshje tradicionale dhe produkte ushqimore, etj.)
- **Shërbime këshilluese ose konsulentët:** Tre organizata ofrojnë shërbime këshilluese ose konsulentët përveç lehtësimit të qasjes në financa. Kjo përfshin:
 - Mbështetje në **vendosjen e produkteve**, p.sh., në tregjet e lëvizshme (Helvetas - PPSE dhe UNDP), ose trajnim dhe mbështetje tjetër për shitjet në internet (projektet e GIZ: YES, PPSE, CETEP dhe ITP-Parku i Inovacionit dhe Trajnimit) përmes zgjidhjeve të reja softuerike platforma me pakicë si Gjirafa dhe Appdec¹¹. Kjo lloj mbështetje u bë veçanërisht e rëndësishme në një kontekst të pandemisë.
 - **Këshillimet drejtuese (mentorimi) ose trajnimi** (zakonisht nga gra sipërmarrëse të tjera të suksesshme) (GIZ-YES, GIZ-DIMAK, BERZH-i);
 - Një gamë më e gjerë e shërbimeve nga BERZH, e përshtatur për nevojat e secilës kompani dhe bazuar në nivelin e tyre të zhvillimit:
 - Për bizneset fillestare (start-up) të ardhshme, ofrohen **seminare/webinare** një ditore, duke ofruar përvojat dhe krijimin e rrjeteve me gratë sipërmarrëse të suksesshme;
 - Për fillestarët, përveç trajnimeve, ofrohen **shërbime këshilluese në grupe**, p.sh., menaxhimi financiar bazë, mbajtja e librave, etj.;
 - Për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) shërbimet janë më të avancuara dhe të përshtatura më tej për nevojat e kompanisë. Kjo ka përfshirë mbështetjen për të punësuar **konsulentë individualë** vendorë ose ndërkombëtarë për të ndihmuar në fusha të tilla si standardet ISO, siguria e të dhënave, plani i biznesit, marketing, etj.
 - Gjithashtu u ofrua mbështetje tjetër si **rrjetëzimi/ takimet B2B** me partnerë të mundshëm të biznesit dhe **promovimi i bashkëpunimit/partneritetit** midis bizneseve të grave, por këto nuk konsiderohet të kenë qenë efektive.

Përfundimisht, megjithëse nuk është saktësisht brenda fushëveprimit të këtij raporti dhe fushëveprimit të punës së këtyre organizatave/projekteve, vlen të përmendet që u **identifikuan disa aktivitete që synojnë vajzat/ fëmijët:**

¹¹ Helvetas-PPSE gjithashtu ofron mbështetje përmes skemës së këshilltarit të Lartë të Kontaktit të Ekspertëve, p.sh., për marketing, teknologji ushqimore, etj., dhe rrjetëzim me kompani të tjera dhe transferimin e njohurive, por këto nuk janë të synuara veçanërisht për biznesin e grave.

- Kampi veror i MFK's Gratë në Shkencë të UP për vajzat e arsimit të mesëm që ofron trajnime dhe shkathtësi në udhëheqje për shkencë, teknologji, arte& dizajn, matematikë (STEAM);
- Ndiurma e Agjencisë së Kosovës për Barazi Gjinore (ABGj) për Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës (MASH) në rishikimin e teksteve para-universitare për përmbajtje që përforcon stereotipat gjinorë dhe për të botuar një manual se si të shmangjet një përmbajtje e tillë (megjithëse është theksuar se iniciativa nuk ka arritur rezultatin e dëshiruar të rishikimit të librave);
- Vizitat në kopshte të fëmijëve nga burrat dhe gratë, që kanë profesione të ndryshme nga stereotipat konvencional gjinorë, e organizuar nga GIZ-DIMAK.

3.2 Efektet e pandemisë

Siç pritej, të intervistuarit raportojnë se **efektet e pandemisë** u ndjenë në shumë aspekte të punës së tyre dhe situatës dhe nevojave të përfituesve të tyre.

Pandemia ka ndikuar **në punësimin e grave dhe bizneset që janë në pronësi të grave, dhe si rrjedhojë edhe në nevojat e tyre:**

- Gratë përbëjnë një numër të madh të **fuqisë punëtore në sektorë të prekur në mënyrë jo proporcionale**, p.sh., në hotele dhe restorante të cilat tentojnë të punësojnë kryesisht gra në përgatitjen dhe pastrimin e ushqimit, dhe në sektorin e përpunimit të ushqimit që furnizojnë këtë sektor.
- **Bizneset e grave** u prekën veçanërisht ashpër për shkak të:
 - **Fokusi i tyre i vogël, në sektorë që u prekën në mënyrë jo proporcionale**, p.sh., institucionet private të kujdesit për fëmijët dhe institucionin e arsimit të fëmijërisë së hershme, sallonet e bukurisë, floktaret, rrobaqepëset pësuan edhe mbylljen për shkak të kufizimeve të vendosura nga qeveria fillimisht, dhe nga rënia e kërkesës më pastaj; shumë biznese të përpunimit të ushqimit në pronësi të grave shërbyen pothuajse ekskluzivisht në hotele, restorante dhe shërbime hotelerisë. Prandaj, bizneset e grave e kanë parë veten të nevojshme për të përmirësuar praktikën e menaxhimit të likuiditetit dhe për të pas shumëllojshmëri të klientëve të tyre dhe kanalet e marketingut (siç vërehet nga BERZH dhe Helvetas-PPSE). Shitjet në internet (tregtia *online*) dhe nevoja për trajnim dhe mbështetje tjetër për t'i mundësuar këto u bënë veçanërisht të rëndësishme (GIZ-YES, Helvetas-PPSE, GIZ-CETEP);
 - **Mbizotërimi i informalitetit**, që do të thoshte se shumë mbetën jashtë skemave të mbështetjes së qeverisë, gjë që ka rritur ndërgjegjësimin për rëndësinë e bërjes zyrtare të aktivitetit të tyre.
- Nga ana tjetër, mbase një efekt pozitiv është **rritja e dukshme e interesit për kultivimin** e produkteve bujqësore (shënuar nga PPSE).

Nga ana tjetër, u ndikua në **zbatimin dhe efektivitetin e aktiviteteve** të organizatave të intervistuar:

- Pothuajse të gjitha organizatat/ projektet raportuan **vonesa** në zbatimin e aktiviteteve, apo edhe anulimin ose zbatimin e pjesshëm të aktiviteteve në disa raste, p.sh.;
 - GIZ-YES dhe MFK vërejnë se numri i trajnimeve në punë dhe vendosjeve të praktikave është - ose ka të ngjarë të jetë - dukshëm më i vogël se sa ishte planifikuar fillimisht;
 - GIZ-YES vëren sfidat në vonesat e shkaktuara grave sipërmarrëse të mbështetura prej tyre, p.sh., në finalizimin e investimeve, marrjen e lëndëve të

para, etj., Por megjithatë ato ishin të suksesshme (dhe më të suksesshme se sa pritej nën këto kushte).

- Shumë **aktivitete të transferuara në internet**, me sfida dhe rezultate të ndryshme:
 - **Trajnimet** u mbajtën kryesisht në internet dhe ishin shumë më pak se sa ishte planifikuar, me një përshtypje të përgjithshme që kjo e ka penguar efektivitetin e tyre (p.sh., WfW, D4D);
 - Përfshirjet shënohen nga: PPSE në një trajnim për kultivimin e BMA duke përdorur platformën Viber e cila ishte shumë e suksesshme, raportohet për shkak të interesit të grave; dhe GIZ-CETEP dhe GIZ-ITP në një projekt digjitalizimi i cili ndërthur udhëzimet në mëngjes (3-4 orë), pasuar nga puna individuale pasdite dhe një seancë plenare mbyllëse për të diskutuar rezultatet.
 - Në mënyrë të ngjashme, MFK vëren se **vendosjet në praktikën** në sektorin e energjisë janë bërë në internet, por përshtypja është se këto nuk kishin të njëjtin efekt siç do të kishte pasur puna në zyrë. Prandaj, një mënyrë hibride - pjesërisht në zyrë dhe pjesërisht në internet, është duke u pilotuar.
 - GIZ-YES vëren se **mentorimi në internet** i grave sipërmarrëse ishte një sfidë, por megjithatë ishte më i suksesshëm se sa pritej nën ato kushte
 - Për ata që **punojnë me komunitetet rurale**, hyrja e kufizuar e organizatave të grave dhe përfituesve në mjete elektronike dhe internet me shpejtësi të lartë ishte një sfidë, ashtu si mungesa e komunikimit ballë për ballë në vetvete në fuqizimin e grave (siç vërehet nga RrGK).

4. Mësimet e marra dhe rekomandimet

Të intervistuarit, bazuar në përvojat e tyre ose të organizatave të tjera në Kosovë, kanë renditur mësimet e mësuara në vijim ose faktorët e suksesit kur kërkojnë të adresojnë **punësimin e grave/ fuqizimin ekonomik**:

- Marrja e një **'qasjeje holistike'** duke marrë parasysh jo vetëm aftësitë dhe punësimin, por edhe faktorët socio-ekonomikë siç janë: gjendja familjare, faktorët ligjorë (p.sh., pronësia e aseteve), disponueshmëria e transportit, strukturat e tjera mbështetëse (p.sh. objektet e përbalueshme të kujdesit), etj (RrGK);
 - Në këtë kontekst, p.sh., GIZ-YES vëren se sigurimi i një subvencionit për transportin dhe vaktet mund të jetë i rëndësishëm për uljen e pengesave në pjesëmarrje (veçanërisht për gratë e zonave rurale), gjithashtu duke e bërë më të lehtë për gratë që të "negociojnë" pjesëmarrjen e tyre me familjet.
- Angazhimi i **shumë aktorëve** (përfshirë sektorin privat dhe institucionet publike) për të punuar së bashku drejt një qëllimi të përbashkët. Për shembull, në Dragash, duke pasur parasysh mungesën e transportit publik dhe vendet lokale të punës, shoqata lokale e grave punoi paralelisht: (i) me gratë në sigurimin e aftësive të qepjes, (ii) lobimi tek Kryetari i Komunës për përfitimet e sjelljes së një firme tekstili, e cila shpiu aty që Kryetari i Komunës të ofroj stimuj për një firmë tekstili për të hapur në komunë me kusht që të punësohen gratë e lokalitetit (RrGK).
- Përveç adresimit të anës së ofertës (d.m.th., pjesëmarrja e grave dhe aftësitë e tyre), adresimi i **anës së kërkesës dhe institucioneve që përputhen me tregun e punës**. Për shembull, duke punuar për të thyer stereotipat gjinore dhe për të rritur ndërgjegjësimin midis kompanive dhe këshilltarëve të punësimin se si të punojnë në një mënyrë të ndjeshme gjinore dhe gjithëpërfshirëse (GIZ-YES).

- **Përshtatja e nevojave** të individëve ose komuniteteve përfituese dhe **fleksibiliteti i mjaftueshëm** në zbatimin e programit për të mundësuar reagimin e ndërhyrjeve specifike ndaj nevojave të identifikuara, por edhe mësimet e nxjerra gjatë zbatimit (BERZH, UNDP);
- Për projekte që synojnë grupe të marginalizuara ose të prekshme (të lëndueshme, duke punuar me **organizata lokale joqeveritare të specializuara** që punojnë me këto grupe dhe, në varësi të rrethanave, duke siguruar **mbështetje shtesë**, p.sh., shërbime psiko-sociale (UN Women; GIZ-DIMAK) dhe mentorim (GIZ-YES);
- Të kesh një **proces gjithëpërfshirës të dizajnit të ndërhyrjes**, përfshirë institucionet e nivelit lokal (p.sh., Zyrat e Punësimit, GIZ-YES) dhe komunitetet (UNDP, GIZ-YES).
- Të kesh (gjithashtu) **staf të decentralizuar**, të bazuar në komunitetet e synuara (UNDP);
- Ka preferencë midis grave për **orë fleksibil të punës, për të punuar nga shtëpia dhe për "pavarësi në ushtrimin e profesionit të tyre"** (D4D, Helvetas-PPSE). Kjo është gjithashtu në përputhje me Bankën Botërore (2016b) e cila pohon se ekziston një "kulturë e përqendruar në familje që nxit kërkesën për rregullime fleksibël të punës" midis grave në Kosovë (faqe 1). Kjo mund të ketë **implikime të rëndësishme të politikës**, duke përfshirë përshtatjen e ndërhyrjeve ekzistuese (përfshirë masat aktive të tregut të punës të siguruara nga Qeveria) për të përmirësuar **qasjen e grave në punë me orë të pjesshme dhe fleksibile**, dhe **rritjen e arsimit dhe trajnimit sipërmarrës** në arsimin/ jetën e hershme.
- Ndërhyrjet duhet të përfshijnë gra të moshës mesatare. WfW vëren se aftësitë e tyre për aftësim dhe mbështetjen e sipërmarrjes/ punësimit kanë qenë veçanërisht të suksesshme me **gratë e moshës 40-46 vjeç**, gjë që së paku pjesërisht ka të bëjë me ato që janë në një fazë të jetës së tyre kur ato kanë rritur fëmijët e tyre dhe ishin të gatshme dhe të afta të angazhohen plotësisht në karrierën e tyre¹². Në mënyrë të ngjashme, GIZ-YES vëren se trajnimi gjatë punës duhet t'i japë përparësi grave të moshës së mesme (të moshës 35-50 vjeç) pa përvojë pune, të cilat kanë mundësi shumë të kufizuara në tregun e punës, sepse punëdhënësit priren të punësojnë më shumë punëtorë më të rinj. Nga **perspektiva e politikave**, kjo gjetje mund të jetë shumë e rëndësishme pasi sugjeron që programet nuk duhet të përqendrohen **vetëm tek gratë e reja** (gjë që ndodh në shumë programe, përfshirë masat aktive të tregut të punës të mbështetur nga Qeveria).
- **Përprojekjet në terren** duhet të jenë të gjera dhe të përdorin një larmi mjetesh (përfshirë platformat online) dhe procesi i aplikimit duhet të jetë **transparent** për të siguruar besimin dhe interesin e kandidatëve, dhe për të siguruar që të arrihet profili/ cilësia e duhur e kandidatëve (YES, WoW).

Më tej, për **ndërhyrjet e trajnimit të aftësive** në veçanti u shënuan faktorët ose mësimet e mësuara të suksesit:

- Mund të jetë thelbësore që të **plotësoni trajnimin e aftësive teknike me komponentë të tjerë** të tillë si: (i) **shkathtësi të buta** (p.sh., komunikim biznesi, kërkim pune, ngjarje në rrjet etj.) **dhe/ose shkathtësi për punë të pavarur** për grupe të synuara/ gra që do të kërkojnë punë (WfW, projekti WoW, GIZ-YES) (shih gjithashtu Banka Botërore, 2016b dhe GIZ, 2020); (ii) **kurse trajnimi të lidhura me biznesin**, për profesione/

¹² Ky argument është në përputhje me provat anekdotike nga përvojat e punëdhënësve që kanë punësuar gra të kësaj grup moshe. Sidoqoftë, duhet të theksohet se një arsye tjetër për suksesin e shënuar nga WfW në këtë rast ishte se arsimimi dhe zhvillimi i karrierës së këtyre grave u ndikua ashpër nga situata politike në vitet '90, që do të thotë se suksesi mund t'i atribuohet pjesërisht paragjykimin të përzgjedhjes : dmth, kjo grup i grave me arsim të ulët pa përvojë pune përfshin një pjesë më të lartë të më të afta dhe ambicioze.

grupe të synuara me potencial sipërmarrës/ vetëpunësimi (WfW, UN Women, GIZ-YES); dhe/ose (iii) përbërës të tjerë të natyrës **socio-ekonomike ose të ndërgjegjësimit**, në varësi të sfondit të grupit të synuar (WfW);

- **Atraktiviteti i programeve të trajnimit ndryshon** nga profesionet/ sektorët, dhe kjo vetëm **pjesërisht drejtohet nga stereotipat gjinorë në profesion**: Duket se ka interes më të lartë për gratë për kujdesin ndaj fëmijëve, qepjet, shefat e kuzhinierëve dhe pastiçerive, floktaret, artizanatin, aktivitetet bujqësore, përpunimin e ushqimit dhe IT (Helvetas-PPSE, Helvetas-EYE, WfW, UNDP, Banka Botërore, GIZ-DIMAK). Nga ana tjetër, kishte shumë pak interes për shërbimet e kujdesit për të moshuarit, mekatronikën dhe sektorët e profesioneve të ndërtimit si instalues uji-kanalizimi, instalime elektrike, etj (WfW, Helvetas-EYE);
- Në mënyrë të ngjashme, disa nga rezultatet më të mira të punësimit janë shfaqur nga **trajnimi në qepje, kujdesin për fëmijët, bujqësinë dhe përpunimin e ushqimit, përgatitjen e ushqimit (shefi i kuzhinës ose ndihmësi i kuzhinierit), floktare** (WfW, Helvetas-PPSE, GIZ-CETEP; GIZ-DIMAK). Trajnimi për **kultivimin e BMA** posaçërisht është vërejtur të jetë tërheqës dhe me potencial të madh dhe i suksesshëm deri më tani (Helvetas-PPSE).
- Ka indikacione për një numër të **grave që janë të hapura në rrugë të reja karriere**, dukshëm të motivuara pjesërisht nga mungesa e kënaqësisë me perspektivat e tregut të punës dhe/ose arsimit të tyre të mëparshëm (siç shfaqet nga përvoja e programit të trajnimit WoW dhe përvojat e bursave të MFK)¹³. Në mënyrë të ngjashme, raportohet të ketë **interes nga gratë për disa profesione/ sektorë që janë tradicionalisht për meshkuj** si TIK ose energjetika (WoW, MFK), **dhe nga vajzat për kampin veror duke u përqendruar në aftësitë STEM** (si dhe artet dhe dizajni). Nga perspektiva e politikave kjo mund të ketë implikime të rëndësishme për hartimin e programit (p.sh., kur vendosni **grupe të synuara**), por gjithashtu implikime më të gjera sistemore: dmth., **ekspozimi i vajzave dhe grave të reja ndaj subjekteve/ profesioneve të ndryshme dhe rrugëve të karrierës dhe sigurimi i udhëzimeve për karrierën** mund t'i ndihmojë gratë të marrin vendime të mençura për karrierën e tyre të ardhshme dhe adresimin e sektorit/ ndarjes profesionale sipas gjinisë.

Sa i përket **mbështetjes së punësimit**, mësimet e mëposhtme dhe faktorët e suksesit janë shënuar:

- Pasi të keni siguruar trajnim specifik për sektorin teknik (të kombinuar me një komponent social), u bë e qartë se **aftësitë e buta dhe mbështetja për kërkimin e punës** (p.sh., përgatitja e CV, kërkimi i një pune) ishin të nevojshme shtesë (WfW);
 - GIZ-YES gjithashtu ofroi trajnim për aftësitë e udhëheqjes ose shkathtësitë e buta për të diplomuarit, të cilat rezultuan të suksesshme. Nga ana tjetër, D4D vëren në bazë të përvojës së tyre se gratë nuk janë të interesuara të zhvillojnë (vetëm) shkathtësitë e tyre të buta;
- Për të arritur një punësim të qëndrueshëm, është e rëndësishme të vendosni kandidatë në lloje të **programeve dhe sektorëve ekonomikë/ profesioneve bazuar në formimin e tyre profesional/ arsimor dhe interesat e tyre** (GIZ-YES; shih Rizvanolli et al., 2019).
 - Në mënyrë të ngjashme, WfW vëren se në përvojën e tyre, pasi kishin siguruar një trajnim (të gjatë) për punëkërkuesit lejoi stafin **të njihte praktikantin, të**

¹³ Rezultatet e këtyre ndërhyrjeve mund të mos jenë të përgjithshme, pasi ato kishin në shënjestër gratë që tashmë kishin një përvojë inxhinierie (e cila tenton të dominohet nga burrat), në rastin e MFK, ose të përqendruara në sektorin e TIK (WoW) që në Kosovë tenton të tërheq një numër i lartë i grave tashmë.

vlërësonte karakterin e tyre, gatishmërinë për punë dhe preferencat e karrierës, gjë që çoi në përputhjen më të mirë të punës;

Për **ndërhyrjet e vetë-punësimit/ sipërmarrjes**, në mënyrë specifike faktorët e mëposhtëm të suksesit ose mësimet e nxjerra u identifikuan:

- **Sipërmarrja/ vetëpunësimi rezultoi më i suksesshëm në kohën e një pandemie** (në kontekstin e zvogëlimit të kërkesës për punë) krahasuar me trajnimin në punë ose vendosjen e praktikës që varet nga ndërmarrjet e tjera.
- **Duke u përqendruar në cilësi mbi sasinë**, d.m.th., në vend që të synoni të arrini një numër të madh të përfituesve, përqendrohuni në një numër më të vogël, por grupet e synuara të përcaktuara mirë mund të rrisin efektivitetin e programit (BERZH);
- **Përzgjedhja** e pjesëmarrësve kryesisht në **inovacionin dhe realizueshmërinë e idesë së biznesit**, në vend të karakteristikave të sfondit (GIZ-YES);
- **Bizneset në pronësi të grave** priren të **rriten më shpejt për sa i përket punësimit**, edhe nëse jo për sa i përket shitjeve (BERZH) dhe gratë që fillojnë një biznes priren **të punësojnë më shumë gra** (p.sh., në përpunimin e ushqimit) (WfW), duke pasur kështu **efekte të shumta** në punësimin e grave;
- **Gratë sipërmarrëse** priren të shfaqin më shumë përkushtim ndaj biznesit të tyre (GIZ-DIMAK) dhe ato kanë shfaqur praktika shumë të mira të shpagimit (shlyerjen) të huas (BERZH);
- **Formalizimi** i grave sipërmarrëse të vogla është sfidues dhe kërkon më shumë sensibilizim (BERZH). Pandemia ka bërë të qartë përfitimet e drejtpërdrejta të zyrtarizimit në formën e mbështetjes së qeverisë;
- Është thelbësore që **përshtatja e përkrahjes** së ngushtë për nevojat e sipërmarrësve individualë dhe fazën në të cilën ndodhen, dhe duke marrë parasysh përparësinë konkurruese të rajonit të tyre, kur është e zbatueshme, thuhet të jetë një faktor kryesor i suksesit nga shumë organizata (BERZH, UN Women, UNDP, RrGK). Kjo jo vetëm që rrit efektivitetin, por edhe efikasitetin e ndërhyrjes. Shembuj të ndryshëm sesi përfshijnë ndërhyrjet e suksesshme në praktikë:
 - Duke marrë parasysh **sfondin e përfituesve** (p.sh., nivelin e arsimit, situatën familjare, angazhimin në bujqësinë si mjet jetese dhe pronësinë e pajisjeve/mekanizmave bujqësore) dhe **çdo faktor mundësues ose sfidues**, siç janë pronësia e tokës, madhësia e parcelës, qasja në financa. Për shembull, sfondi apo historiku i përfituesit dhe pronësia e tokës u konsideruan të ishin faktorët kryesorë të suksesit në rastin e ndërhyrjes së Medica Kosova me gratë e fshatit Krushë (sipas RrGK); biznesi me bimët mjekësore dhe aromatike (MBA) konsiderohet një aktivitet i mundshëm fitimprurës për gratë që kanë parcela të vogla dhe kohë (orar) të kufizuar pune në ditë (sipas Helvetas-PPSE); dhe qepja ka provuar të jetë një rrugë e realizueshme e vetëpunësimit edhe për gratë që nuk kanë qasje në financa për shkak të kostos së ulët të investimeve (sipas WfW);
 - Për fillestarët (nismëtarët) e ardhshëm: **seminaret e përgjithshme (webinar-ët) dhe rrjetëzimi** me personat model (që janë shembull për tu ndjekur) që ka filluar një biznes mund të jetë i mjaftueshëm në këtë fazë (BERZH). **Veçanërisht personat model** kanë ndihmuar në frymëzimin e grave që mendonin të fillojnë një biznes (BERZH, GIZ-YES);
 - Fillestarët përfitojnë nga **trajnimet**, p.sh., mbi sipërmarrjen, marketingun digjital, menaxhim themelor financiar, mbajtja e librave kontabël (BERZH; GIZ-YES; GIZ-CETEP; GIZ-DIMAK; WfW);

- Nevojat e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme priren të jenë më të përparuara dhe të specializuara dhe ato mund të përfitojnë nga **mbështetja individuale nga konsulentët e biznesit** (p.sh., mbi standardet ISO, etj.) (BERZH);
- Ofrimi i **granteve**, edhe nëse ato janë të vogla në madhësi, mund të jetë një nxitje kryesore për të inkurajuar gratë të ndjekin idenë e tyre të biznesit (GIZ-YES);
 - Në rastin e **dhënies së grantit**, duke kërkuar bashkëfinancim nga gratë sipërmarrëse për të financuar investimet e tyre, arrihet siguri që të fitojnë kandidatët të cilët janë të përkushtuar dhe seriozë për fillimin e një biznesi (GIZ-YES). Bashkëfinancimi kërkohej gjithashtu nga BERZH dhe MFK, por jo nga GIZ-CETEP sepse ata vlerësuan se qasja në financa ishte një sfidë për shumë nga gratë e synuara.
 - Në rastin e **mbështetjes në pajisje/pajime apo materiale (mbështetje në natyrë)**, përgatitja e specifikimet të duhura teknike të pajisjeve (p.sh., tensioni i saktë për furrat) dhe sigurimi që procedurat e prokurimit të projektohen në përputhje me rrethanat (sipas UN Women) është shumë e rëndësishme.
- **Promovimi i partneriteteve** midis grave sipërmarrëse (të ardhshme) nuk ka rezultuar i suksesshëm në përvojën e BERZH.
- **Këshillimet udhëheqëse (dhe trajnimi), zakonisht nga gratë sipërmarrëse të suksesshme** mund të jetë thelbësor, veçanërisht për gratë sipërmarrëse nga grupet e ndryshme (GIZ-YES), megjithëse organizata të ndryshme raportojnë rezultate të ndryshme¹⁴. Një përzgjedhje apo harmonizim i mirë i kandidatit dhe trajnerit/mentorit, bazuar në aktivitetin ose interesat e biznesit, monitorimi i procesit dhe pagesa simbolike për mentorin, mund të përmirësojë dobinë dhe efektivitetin e një mbështetjeje të tillë (GIZ-YES). Vendosja e një mirëkuptimi të qartë të roleve dhe përgjegjësisë të kandidatit për tu trajnuar dhe mentorit në fillim është gjithashtu e dobishme.
- **Rrjetëzimi dhe mbështetja kolege ndaj koleges** ishte shumë i dobishëm për gratë sipërmarrëse në fazat e hershme të fillimit të një biznesi (GIZ-YES).
- **Mbështetja e vazhdueshme dhe shumë-planesh** është e rëndësishme për fillimin e biznesit dhe rritjen e tyre. YES vëren se sigurimi i një **"pakete" të mbështetjes së vazhdueshme**, përfshirë trajnimin, mbështetjen në zhvillimin e planit të biznesit, fillimin e biznesit dhe mentorimin (ideale do ishte për një vit), **shoqëruar me monitorim të shpeshtë**, siguron motivim të rëndësishëm të jashtëm dhe "presion pozitiv" mbi përfituesit, që të ofrojnë përpjekje të vazhdueshme dhe të qëndrueshme për idenë e tyre të biznesit dhe të kenë sukses.
- Përveç anës së furnizimit (aftësi, qasje në financa, cilësi produkti, kapacitet prodhues, etj.), është e rëndësishme **të trajtohet edhe vendosja e produktit dhe ana e kërkesës**, dhe potencialisht **zhvillimi i zinxhirit të vlerës**. Shembuj se si kjo ka qenë ose mund të bëhet – përfshihen me sukses:
 - Angazhimi i **konsulentëve lokalë** për të mbështetur vendosjen e produkteve (p.sh., UN Women, Medica Gjakova);
 - Mbështetja e plasmanit të produktit, p.sh.:
 - në **tregjet e lëvizshme** (UNDP, Helvetas-PPSE), të cilat PPSE vëren se është provuar një hap i parë efektiv i suksesshëm për bizneset shumë të vogla të cilat mund të përfitojnë shumë nga grante të vogla, dhe më pas

¹⁴ Ndërsa këshillimet udhëheqëse- mentorimi i raportit të GIZ-YES dhe GIZ-DIMAK ishte një faktor sukcesi në sipërmarrjen e grave, sipas BERZH-it vërehet se mentorimi nuk u përdor (si duhet) nga sipërmarrësit që ata mbështetën, ndoshta për shkak të mungesës së përvojës ose mirëkuptimit - p.sh., mentorët që prisnin mentorët "Bëj punën" për ta.

- përparojnë në plasmanin e produkteve në dyqane të vogla, të ndjekura nga zinxhirët e mëdhenj të supermarketeve;
- përmes **ngjarjeve të rrjetëzimit, takimeve B2B, panairove tregtare** (GIZ-YES, BERZH)¹⁵
 - duke **hapur dyqane** të dedikuara posaçërisht për të shitur produktet e shoqatave të caktuara të grave / ndërmarrjeve sociale (Medica Gjakova);
 - përmes **platformave në internet** (Helvetas-PPSE, GIZ-CETEP, GIZ-YES), të cilat u bënë veçanërisht të rëndësishme në kohën e pandemisë kur dyqanet mbylleshin ose vizitoheshin më pak nga konsumatorët.
- PPSE vëren se përveç ngritjes së mëtejshme të kapaciteteve të grave në kultivimin e BMA ka hapësirë për **zhvillimin e zinxhirit të vlerës** (p.sh., për të mbështetur krijimin e një qendre grumbullimi në pronësi të grave).

E fundit, por më e rëndësishmja, adresimi i **çështjeve strukturore** të tilla si përfshirja dhe cilësia në të gjitha nivelet e **arsimit, normat kulturore** dhe sigurimi i një kujdesi të arsyeshëm dhe cilësor për **fëmijët dhe arsimit i hershëm** është thelbësore për adresimin e çështjes së punësimit të grave dhe fuqizimit ekonomik në Kosovë në planin afatgjatë.

¹⁵ BERZH vëren se përpjekjet e tyre të përputhjes B2B nuk kanë rezultuar të suksesshme deri më tani, por ata vërejnë se këto mund të jenë më të suksesshme nëse ato janë të synuara mirë, p.sh., duke u përqëndruar në sektorë specifik (nën).

Bibliografia

David Cuberes, D. dhe Teignier, M., 2015. "How Costly Are Labor Gender Gaps? Estimates for the Balkans and Turkey". Dokumenti i punës për hulumtimin e politikës së Bankës Botërore nr. 7319. Uashington, D.C. : Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22195>

Gashi, A. dhe Rizvanolli, A., 2015. "The Cost of Patriarchy Excluding Women from the Workforce is the Main Bottleneck to Development". Prishtinë: Demokracia për Zhvillim. Në dispozicion në: https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2015/02/2015-02-16-Inactivity_web.pdf

Gashi, A., Rizvanolli, A. dhe Adnett, N., 2019. "Bucking the Trend: Female Labor Market Participation in Kosovo". *Anketa Ekonomike Kroatë, vëllimi 21, numri 2, f. 85-116*. Në dispozicion në: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=18284&lang=en

GIZ, 2020. YES për Kosovë: "Youth Engagement, Employment Promotion and Skills Development". Prishtinë: GIZ. Në dispozicion në: <https://yesforkosovo.org/wp-content/uploads/2020/12/10-YES-Project-Activities-Brochure-Factsheet-PRINT.pdf>

Hiebl, J. dhe Hempel, K., 2019. "Improving Public Employment Services Through Partnerships with Non-Public Providers": Sintezë e përvojës ndërkombëtare dhe implikimet për Kosovën. Uashington, D.C. : Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34180>

Agjencia e Kosovës për Barazi Gjinore (ABGj), 2019. Programi i Kosovës për Barazi Gjinore 2020-2024. Prishtinë: ABGj. Në dispozicion në: <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/ABGJ%20Programi%20i%20Kosov%20C3%ABs%20p%20C3%ABr%20Barazi%20Gjinore%202020-2024.pdf>

Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK), 2020. Anketa e forcës së punës 2019. Prishtinë: Agjencia e Statistikave të Kosovës. Prishtinë: KAS. Në dispozicion në: <https://ask.rks-gov.net/media/5412/labour-force-survey-2019.pdf>

Qendra e Kosovës për Studime Gjinore (QKSGJ), 2011. Të drejtat e trashëgimisë së pasurisë së grave në Kosovë. Prishtinë: Qendra e Kosovës për Studime Gjinore. Në dispozicion në: http://www.kgscenter.net/site/assets/files/1409/7_womens_property_heritance_rights_in_kosovo.pdf

Rrjeti i Grave të Kosovës (RrGK), 2019. Kush kujdeset? Kërkesa, furnizimi dhe opsionet për zgjerimin e disponueshmërisë së kujdesit për fëmijë në Kosovë. Prishtinë: RrGK. Në dispozicion në: <https://womensnetwork.org/publications/who-cares-demand-supply-and-options-for-expanding-childcare-availability-in-kosovo/>

Siddiqui, H., Gashi, A., Higgins, J., Dasgupta, B. dhe Pucilowski, M., 2018. "Corporation Kosovo Labor Force and Time Use Study" Raporti i Kërkimit. Ndikimi shoqëror. Në dispozicion në: <https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf>

Instituti Riinvest, 2018. Lehtësimi i Fuqizimit: Faktorët që Ndikojnë në Vendimet Ekonomike të Grave në Kosovë. Prishtinë: Instituti Riinvest. Në dispozicion në: https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2019/February/20/Womens_economic_empowerment_ENG1550674295.pdf

Rizvanolli, A., 2017. Një analizë e sfidave dhe nevojave të grave sipërmarrëse kosovare, me fokus të veçantë në qasjen në financa dhe të drejtat e trashëgimisë. Prishtinë: PPSE.

Rizvanolli, A., Gashi, A. dhe Jousha, L., 2019. "Active Labour Market Measures: Are They Effective Tools for Addressing Kosovo's Skills and Employment Challenges?" Prishtinë: GIZ. Në dispozicion në: <https://yesforkosovo.org/wp-content/uploads/2019/12/Report-ENG.pdf>

Shehaj, E., Bimbashi, E., Rizvanolli, A., Gashi, A., Elshani, D., Abazi-Alili, H., Atanasovska, V., Angelelovska, T., Marcic, M., Kovacic, N., & Adnett, N. 2016. "Women's Inclusion in Socio-Economic Life: Determinants of Female Labour Force Participation in the Western Balkans". Tiranë: Fakulteti Ekonomik i Universitetit të Tiranës. Në dispozicion në: <http://staging.bitsia.com/aer/wp-content/uploads/2017/12/Determinants-of-Female-Labour-Force-Participation-in-the-Western-Balkans.pdf>

Banka Botërore, 2016a. "What Works for Women in the Western Balkans: A stocktaking of Economic Empowerment Projects". Uashington, D.C.: Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/463741521452934605/what-works-for-women-in-the-western-balkans-a-stocktaking-of-economic-empowerment-projects>

Banka Botërore, 2016b. "Women in Online Work (WoW) Pilot. S4YE Digital Jobs" Rast studimi Nr.18. Uashington, D.C.: Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://www.s4ye.org/sites/default/files/S4YE%20Digital%20Jobs%20Case%20Study%20-%202018.%20WoW%20Kosovo.pdf>

Banka Botërore, 2017. "Promoting Women's Access to Economic Opportunities: Kosovo". Uashington, D.C.: Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29587>

Banka Botërore, 2018. "Improving the Integration of Women in Kosovo's Labor Market: What Can the Public Employment Agency Do? Workshop Summary: Improving the integration of women in Kosovo's labor market" – 21 Qershor 2018. Uashington, D.C.: Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/147651536212494453/improving-the-integration-of-women-in-kosovos-labor-market-what-can-the-public-employment-agency-do>

Banka Botërore, 2020. "Women, Business and the Law 2020". Uashington, D.C.: Grupi i Bankës Botërore. Në dispozicion në: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35094/9781464816529.pdf>

Shtojca 1: Lista e organizatave të intervistuar

Organizatat / Projekti *	I intervistuari
D4D	Rrezarta Delibashzade
BERZH	Leonora Kusari dhe Vlora Avdiu Burani
Zyra e BE në Kosovë	Dardan Sadriu
GIZ - Krijimi i eksportit përmes nxitjes së punësimit (CETEP)	Lendita Kastrati
GIZ - Projekti Qendra Gjermane e Informacionit për Migracionin, Trajnimin dhe Karrierën (DIMAK)	Granit Brajshori dhe Nexhmendin Basha
GIZ - Projekti Rinia, Punësimi dhe Shkathësitë (YES)	Vjosa Mullatahiri
Projekti Helvetas - Rritja e punësimit të të rinjve (EYE)	Albina Berisha
Helvetas - Projekti i Nxitjes së Punësimit të Sektorit Privat (PPSE)	Argjentina Grazhdani
Agjencia e Kosovës për Barazi Gjinore	Edi Gusia
Rrjeti i Grave të Kosovës	Nicole Farnsworth
Fondacioni i Mijëvjeçarit Kosovë	Violeta Rexha
Instituti Riinvest	Alban Hashani
UN Women – Gratë Kombet e Bashkuara	Vlora Nushi dhe Rozafa Kelmendi
Projekti InTerDev i UNDP	Vlora Elshani
Gratë për Gratë në Kosovë (më parë Gratë për Gratë Internacional)	Iliriana Gashi
Banka Botërore	Stefanie Brodmann, Ana Maria Oviedo dhe Mrika Aliu

* Organizatat e renditura sipas alfabetit (ne gjuhen angleze).

Shtojca 2: Përshkrimi i ndërhyrjeve nga organizata

Organizata	Grupi i synuar	Aktivitetet / projektet	Faktorët/ mësimet e suksesit të nxjerra
D4D	Grupet e synuara ndryshojnë sipas aktivitetit.	Promovimi i Zyrave të Punësimit dhe përfitimet e regjistrimit në mesin e grave (video promovuese, trajnime, pamflete grafike informuese).	Gratë nuk dëshirojnë vetëm zhvillimin e shkathtësive të buta. Ata i vlerësojnë po ashtu edhe shkathtësitë teknike dhe duan të jenë të pavarura. Ata vlerësojnë socializimin dhe pavarësinë në ushtrimin e profesionit të tyre (dmth. vetëpunësimin) dhe të qenit në gjendje të punojnë nga shtëpia (jo larg familjeve të tyre dhe nuk duhet të punojnë me orar të gjatë të punës. Preferenca për vetëpunësim nxitet gjithashtu nga sfidat që transporti paraqet.
		Mbështetje për gratë sipërmarrëse: trajnim për marketing përmes mediave sociale, eksporti në Serbi (procedurat doganore), rrjetëzimi me bizneset në pronësi të grave nga Serbia	
		Dita e hijes ku 100 vajza (në vitin e dytë / të tretë të studimeve) u ndanë në 6 grupe, secila caktoi një 'mentor' në përputhje me formimin e tyre arsimor, me të cilin kishin takime. Mentorët ishin gra pronare biznesi në sektorë të ndryshëm si arsimit i hershëm dhe kujdesi për fëmijët, kontabiliteti, auditimi, prodhimi.	
		Mbështetje për gratë sipërmarrëse përmes trajnimit teknik dhe granteve (25 grante, nga 1,500 deri 2,000Euro për secilën), kryesisht për aktivitete të tilla si bletaria, produktet artizanale, përpunimi i ushqimit	

BERZH	Të gjitha gratë sipërmarrëse dhe ato gra që parashihet në të ardhmen të jenë sipërmarrëse. Për shërbime më të përparuara (p.sh., konsulencë biznesi) vetëm bizneset inovative me potencial për rritje janë të kualifikuara për tu pranuar.	Seminare/ webinar-e me folëse të ftuara – gra pronare të bizneseve - të cilat e ndajnë përvojën e tyre se si e filluan një biznes.	Përshtatja e mbështetjes/ instrumenteve në nivelin e zhvillimit të kompanisë: p.sh., për fillestarët e ardhshëm (start-up), rrjetëzimi me modelin shembull që kanë filluar një biznes, webinar-et e përgjithshme janë të mjaftueshme; fillestarët përfitojnë nga trajnimi për marketing digjital, menaxhim themelor financiar; dhe ndërsa rriten (ndërmarrje me madhësi të vogël dhe e mesme) shfaqet nevoja për konsulentë individualë (p.sh., për standardet ISO, sigurinë e të dhënave).
		Trajnime (3 - 4 ditë) për marketingun, operacionet e funksionimit, strategjinë, financat.	Fleksibiliteti në zbatimin e programit në mënyrë që aktivitetet/ qasja të mund të ndryshohen në përputhje me nevojat dhe mësimet e marra gjatë rrugës
		Shërbimet këshilluese në grupe, p.sh., menaxhimi themelor financiar, mbajtja e librave kontabël, etj.	Në vend që të synoni të arrini një numër të madh të përfituesve, përqendrohuni në një numër më të vogël, por grupe të përcaktuara mirë
		Konsultime individuale nga konsulentë biznesi vendas ose ndërkombëtarë (p.sh., për planet e biznesit, marketingun, standardet ISO, etj.)	Përdorimi i modeleve shembull/ tregimeve të suksesit të grave pronarëve të bizneseve që tashmë ekzistojnë, ishte frymëzim për gratë e tjera që ishin duke menduar për këtë, për të filluar edhe ato veprimin e nisjes së një biznesi
		Trajnime për njohuri themelore financiare (p.sh., ngritja e vetëdijes se mospagimi i huas ka pasoja në vlerësimin e kredisë dhe aftësinë për të marrë hua në të ardhmen)	Aktivitetet të cilat nuk arritën suksesin e parashikuar përfshijnë: promovimin e partneriteteve, këshillimet udhëheqëse (përfshirë mentorët rajonale dhe ndërkombëtarë) dhe përputhjen e B2B. Përputhja B2B mund të jetë më e suksesshme nëse ato janë të synuara mirë, p.sh., duke u përqendruar në (nën) sektorë specifik.

		Lehtësimi i qasjes në financa përmes sektorit bankar për bizneset fillestare dhe ekzistuese, dmth. huat (deri në 5,000Euro për fillestarët dhe 200,000Euro për bizneset ekzistuese) me fleksibilitet në kërkesat e kolateralit dhe rimbursimin e 20% të kostove të interesit, nëse kandidati nuk ka vonesa në pagesa të kësteve	Bizneset e grave priren të rriten më shpejt për sa i përket punësimit, edhe nëse jo domosdo për sa i përket shitjeve
		Lehtësimi i qasjes në financa përmes sektorit të mikrofinancës, për iniciativa të vogla që nuk janë regjistruar domosdo (ndërmarrje individuale, kryesisht në bujqësi, veshje tradicionale dhe produkte ushqimore, etj.)	Formalizimi (regjistrimi zyrtar) i grave sipërmarrëse të vogla është sfidues
		Rritja e ndërgjegjësimit, p.sh., përse është e rëndësishme të bëhet zyrtare	
Zyra e BE	Kontratat e grantit i përfitojnë të gjitha, zakonisht duke u dhënë përparësi grave (si dhe të rinjve dhe njerëzve me aftësi të ndryshme).	Trajnim, përfshirë trajnimin në vendin e punës dhe aftësimin profesional	
		Praktikat – stazhin e praktikantit	
		Nën-grante për fillestarë ose biznese të vogla ekzistuese (biznesi më i madh ka qasje të drejtpërdrejtë në skemat e granteve). Këto janë shpesh në bujqësi dhe përpunimin e ushqimit, gratë përbëjnë shumë nga përfituesit.	
		Mbështetje për zhvillimin e sipërmarrjes sociale, duke përfshirë edhe grante.	
		Trajnime dhe mbështetje për fillimin e IT, p.sh., për modernizimin e aktivitetit ose shitjet në internet.	
Projekti CETEP - GIZ	Sektorët me potencial eksporti/ punësimi, duke siguruar pjesëmarrjen e	Ndërtimi i kapaciteteve për 25 NVM në pronësi të grave (implementuar nga WfW). Pronarët ose përfaqësuesit e tjerë të ndërmarrjeve janë trajnuar në tema përfshirë menaxhimin, financat, marketingun, zhvillimin e biznesit, etj.	Trajnimi për rrobaqepëse ka rezultuar i suksesshëm - shumë gra tashmë kanë gjetur punë.

	grave. Grupet specifike të synuara në disa aktivitete.	Grantet për start-up – për fillestare, deri në 3,000Euro dhe trajnime për 50 gra sipërmarrëse, të përzgjedhura bazuar në idetë e tyre konceptuale mbi biznesin (duke përfshirë objektivat dhe buxhetin) (në bashkëpunim me WfW dhe Ministrinë e Ndërmarrjes dhe Inovacionit). Regjistrimi i biznesit ishte një kërkesë për shlyerjen e grantit.	Për të ruajtur interesin e pjesëmarrësve, trajnimet në internet kombinuan udhëzimet në mëngjes (3 deri 4 orë), pasuar nga puna individuale pasdite dhe një seancë plenare mbyllëse për të diskutuar rezultatet.
		Në bashkëpunim me GIZ - Projekti i Inovacionit dhe Parkut të Trajnimit, i'u ofroi 125 bizneseve në pronësi të grave (kryesisht me përvojë 3 vjet e më shumë) një trajnim njëjavor mbi digjitalizimin, nga të cilët, 15 prej tyre u ofruan gjithashtu trajnime një-me-një dhe 5 të tjerave i'u sigurua mbështetje në zhvillimin e tregtisë online (e-tregtia).	Grantet fillestare u treguan shumë tërheqëse (kishte 700 aplikime) dhe të dyja këto dhe trajnimi për rrobaqepëse, ishin efektive në promovimin e punësimit.
		Trajnimi i 40 grave (pjesëmarrja 1/3 e pakicave dhe 1/3 e të kthyerve) në rrobaqepësi (e ofruar nga një OJQ lokale), bazuar në nevojat e ndërmarrjeve të tekstit.	
Projekti DIMAK - GIZ	Fokusi kryesor tek të kthyerit, por duke mos përjashtuar të tjerët, dhe sigurimin e pjesëmarrjes së grave.	Kërkimi i punës dhe mbështetja për punësimin, duke përfshirë referime për trajnime/ punë, seanca informuese dhe panairë karriere me punëdhënës të mundshëm. Gjithashtu këshillim psiko-social dhe karrierë, dhe mbështetje më e specializuar për grupe specifike të synuara (p.sh. prindër të vetëm, njerëz me aftësi të ndryshme) të ofruara nga organizatat lokale të shoqërisë civile.	Përputhja e trajnimit profesional të siguruar me nevojat e tregut të punës është thelbësore për suksesin, p.sh. disa histori suksesi gjenden në profesione të tilla si shefe e kuzhinës dhe ndihmëse e kuzhinierit, floktare, rrobaqepëse.

		<p>Përmes organizatave lokale si WFW dhe Medica Gjakova, siguroni trajnim profesional (p.sh. qepje, kujdes për fëmijë, kuzhinier dhe ndihmës-kuzhinier, floktare, ruajtje të frutave dhe perimeve), grante fillestare dhe mentorim dhe trajnim (p.sh. për mbajtjen e librave të kontabilitetit, regjistrimin e aseteve, formimin e markave/brendeve, reklamimin, etj.). Grantet për start-up (fillestar) ofrohen vetëm për të kthyerit.</p>	<p>Gratë që mbështeten të jenë të vetë punësuara shfaqin një nivel më të lartë të përkushtimit krahasuar me burrat.</p>
		<p>Masat mbështetëse të lidhura me pandeminë për fillestarët e mbështetur nga DIMAK janë duke u zhvilluar, përfshirë subvencionimin e pagave dhe qirasë, dhe financimin e pajisjeve shtesë.</p>	<p>Vizitat nga burra dhe gra në profesione "të pazakonshme" u treguan mjaftë interesante si për stafin ashtu edhe për fëmijët e kopshteve.</p>
		<p>Aktivitetet pilot që synojnë të luftojnë stereotipat gjinore në profesion: vizita në kopshte nga gra dhe burra që punojnë në profesione "të pazakonshme" për gjininë e tyre.</p>	
Projekti YES - GIZ	<p>Të rinjtë, duke marrë parasysh nevojat specifike të grave, emigranteve të kthyer dhe të gjithëve</p>	<p>Akademia e Ndërmarrësisë së Grave siguroi trajnim për 47 gra sipërmarrëse, nga të cilat 13 me planet e biznesit më inovative dhe të realizueshme përfituan qoftë grante të vogla fillestare (për start-up) dhe mentorim për 6 muaj.</p>	<p>Sipërmarrja/ vetëpunësimi rezultoi më i suksesshëm në kohën e një pandemie krahasuar me vendosjet e trajnimit në vendin e punës të cilat varen nga ndërmarrjet e tjera.</p>

grupet etnike dhe pakicat.	<p>Trajnimi profesional (në qepje industriale, floktare dhe gatim, i siguruar nga Qendrat e Trajnimit Profesional (QAP)) për 74 gra të mbijetuara të dhunës seksuale dhe dhuna e bazuar në gjini. Nga këto gra, 44 prej tyre ndoqën gjithashtu trajnime për vetëpunësim, dhe 15 të tjerave (të zgjedhur bazuar në cilësinë e planeve të tyre të biznesit) ju dhanë grante të vogla për të filluar një biznes. Pjesës tjetër të grave ju ofrua vendosje trajnime në vendin e punës, por vetëm për shkak të pandemisë kjo mund të zbatohet vetëm pjesërisht.</p>	<p>Sigurimi i një granti fillestar, edhe nëse është i vogël në madhësi (1,000 deri në 2,000Euro), nga gratë u konsiderua si një nxitje kryesore për të ndjekur idetë e tyre të biznesit. Ai gjithashtu siguroi vetëbesim për kandidatët për të ndjekur mundësi të tjera dhe një sinjal për institucionet/ donatorët e tjerë për t'i siguruar atyre lloje të tjera të mbështetjes. Shpërndarja e granteve fillestare pasi të jetë regjistruar biznesi, është e dobishme për të shmangur keqpërdorimet e mundshme dhe rekomandohet kërkimi i bashkëfinancimit nga gratë për të siguruar zgjedhjen e kandidatëve më të përkushtuara dhe serioze.</p>
	<p>Trajnim i aftësive të buta për gratë, përfshirë tema të tilla si të kuptuarit e aftësive të tyre profesionale, përgatitja e portofolit të punës, gjetja e mundësive për punë, përgatitja për një intervistë në punë, etika e punës, etj.</p>	<p>Mentorimi konsiderohet si një faktor kryesor i suksesit, veçanërisht në rastin e grupeve të marginalizuara. Mentorët shpesh i ndihmonin kandidatët për të eksploruar mundësi dhe produkte të reja në idetë origjinale që funksionuan tani. Një përputhje e mirë e kandidatit për tu trajnuar dhe mentorit - bazuar në sektorin e biznesit ose interesat - janë thelbësore, dhe pagesa e mentorëve për një tarifë simbolike mund të sigurojë angazhimin më të mirë. Kandidatët do të preferonin kohën ballë për ballë me mentorin (p.sh. të ishin në gjendje t'ia tregonin produktin mentorit), por udhëzimi në internet në kohën e një pandemie ishte gjithashtu shumë i suksesshëm dhe i vlerësuar shumë nga kandidatët. Kandidatët vlerësuan se një vit mentorim do të ishte ideale.</p>

		<p>Kurs trajnimi për larminë dhe përfshirjen në tregun e punës për 17 këshilltarë të Zyrave të Punësimit (për mënyrën e ofrimit të shërbimeve më të mira dhe të ndjeshme ndaj gjinisë) dhe 35 anëtarëve të stafit nga departamentet e burimeve njerëzore të kompanive private (në mënyrat e krijimit të mjediseve gjithëpërfshirëse të punës, duke marrë parasysh shqyrtimi i nevojave të grave dhe grupeve të tjera të prekshme, siç janë personat me aftësi të kufizuara, p.sh. në përgatitjen e termave të referencës, përzgjedhjen dhe intervistimin e pjesëmarrësve, etj).</p>	<p>Rrjetëzimi dhe mbështetja e kolegeve për koleget dhe inkurajimi ishte shumë i dobishëm për gratë sipërmarrëse në fazat e hershme të fillimit të një biznesi. Komunikimi i rregullt përmes një grupi Viber u mundësoi atyre të ndajnë përvojat, të ndihmojnë njëra-tjetrën dhe të kuptojnë se ato nuk ishin të vetmet që po luftonin me procese dhe procedura të ndryshme.</p>
		<p>Trajnim për gratë sipërmarrëse mbi shitjet në internet, në përgjigje të situatës me pandemi.</p>	<p>Sigurimi i ndërtimit dhe mbështetjes shumëplanëshe të kapaciteteve për një periudhë më të gjatë kohore, shoqëruar me një monitorim të rreptë, ishte një faktor kryesor i suksesit. Nga njëra anë, kishte mbështetje në drejtim të trajnimit të sipërmarrjes, mbështetjes për zhvillimin e planit të biznesit, fillimit të një biznesi (përfshirë mbështetjen financiare) dhe mentorimit, i cili u dha mundësi grave të ndjekin idenë e tyre. Nga ana tjetër, duhet të raportojnë rregullisht në GIZ mbi progresin e tyre, me kusht që një motivim i jashtëm të sigurojë përpjekje maksimale për biznesin (idenë) e tyre dhe të arrijnë sukses.</p>
			<p>Për disa pjesëmarrëse, sigurimi i mbështetjes financiare për transportin dhe vaktet ishte një arsye e rëndësishme për të qenë në gjendje të merrnin pjesë sepse ato mund të negocionin / arsyetonin me burrat/ familjet e tyre më lehtë nëse nuk do t'u kërkonin atyre para për këtë qëllim, por vetëm se ata kujdesen për fëmijët ndërsa janë në trajnim.</p>

			Është thelbësore që procesi i aplikimit të jetë transparent dhe seancat e informacionit të publikohen duke përdorur një larmi mjetesh (përfshirë ato në internet), pasi kjo ndikon shumë në cilësinë e kandidatëve dhe inovacionin dhe realizueshmërinë e ideve të biznesit.
			Kandidatët në skemat e sipërmarrjes duhet të zgjidhen kryesisht në bazë të inovacionit dhe realizueshmërisë së idesë së biznesit.
			Në ndërhyrjet në tregun e punës, është e rëndësishme të trajtojmë anën e kërkesës dhe jo vetëm atë të ofertës: d.m.th. të rrisim ndërgjegjësimin dhe të punojmë gjithashtu me kompani, jo vetëm gra që kërkojnë punë.
Projekti EYE - Helvetas	Të gjitha, duke siguruar pjesëmarrjen e grave. Në disa aktivitete, p.sh., Gratë në Punë Online (WOW), moshë 18-35 vjeç ka përparësi për shkak të natyrës së trajnimit.	Mbështetja e trajnimeve të kërkuara nga tregu (zhvillimi i paketave të trajnimit, kurrikulave, marketingut), kryesisht të ofruara nga OJQ-të dhe ofruesit privatë, përfshirë profesione të tilla si shefe kuzhine, të cilat marrin pjesë pothuajse ekskluzivisht nga gratë.	Shumë më lehtë për të promovuar punësimin në sektorë që tashmë punësojnë gratë tradicionalisht dhe në TIK; shumë e vështirë për ta bërë këtë në sektorë/ profesione të reja jo-tradicionale (p.sh., mekatronikë, instalime elektrike dhe hidro-instalime).
		Trajtimi i stereotipeve gjinore në zgjedhjet profesionale	
		Mbështetja e Shoqatës së Kopshteve Private për fëmijë në hulumtimet mbi shërbimet e kujdesit për fëmijët gjatë pandemisë	
		Projekti Gratë në Punë Online (WoW) (shih pjesën e Bankës Botërore)	
Projekti PPSE - Helvetas	Sektori i BMA dhe turizmit, duke siguruar pjesëmarrjen e bizneseve në pronësi të grave.	Trajnim teknik për kultivimin e BMA-ve	Tregjet e lëvizshme janë efektive dhe një hap i parë i rëndësishëm për bizneset shumë të vogla që mund të përfitojnë shumë nga grante të vogla, dhe më pas përparojnë në vendosjen e produkteve në dyqane të vogla, të ndjekura nga rrjetet e mëdha të supermarketeve.

		Grante për bizneset në pronësi të grave për të mbështetur zhvillimin e produkteve (kryesisht produktet ushqimore) dhe vendosjen e produkteve	Ekziston një potencial për kultivimin e BMA dhe një interes i madh nga gratë për t'u marrë me këtë aktivitet. Edhe trajnimi i ofruar përmes Viber (për shkak të pandemisë) ishte i suksesshëm për shkak të interesit të treguar nga pjesëmarrësit.
		Mbështetje për digjitalizimin, pra shitjet në internet të produkteve, përmes platformave të shitjes me pakicë siç janë Gjirafa dhe Appdec.	Ekzistojnë hapësira për zhvillimin e aftësive bujqësore, përfshirë kultivimin e BMA, midis grave (rurale), si dhe zhvillimin e zinxhirit të vlerës (p.sh. mbështetja e krijimit të një qendre grumbullimi në pronësi të grave). Kultivimi i BMA është veçanërisht i përshtatshëm për gratë rurale (dhe të varfra), pasi që nevojiten vetëm parcela të vogla toke dhe është një aktivitet që mund të realizohet me sukses edhe me disa orë në ditë, në mënyrë fleksibile, dhe mund të jetë si një burim i të ardhurave shtesë.
		Mbështetje nga këshilltari i lartë i Ekspertit të Kontaktit, p.sh., për marketing, teknologji ushqimore, etj.	
		Rrjetëzimi me kompani të tjera dhe transferimi i njohurive	
		Grantet për blerjen e pajisjeve (për kompanitë më të mëdha këto sigurohen përmes Fondit të Mundësive)	
Agjencioni i Kosovës për Barazi Gjinore	Të gjitha gratë.	Niveli i politikave: Programi i Kosovës për Barazi Gjinore	Ekzistojnë pabarazi të mëdha gjeografike, p.sh., situata e grave në Prishtinë dhe Dragash ose në Mitrovicën e Veriut janë shumë të ndryshme. Gjithashtu pabarazi të mëdha etnike: situata veçanërisht e rëndë midis romëve, ashkalive dhe egjiptianëve, por edhe pakicave të tjera.

	Mbështetje për Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës Mbështetja për rishikimin e librave shkollorë për stereotipet gjinore dhe zhvillimi i një manuali për eliminimin e tyre nga tekstet	Ka shumë pak orientim në karrierë në arsimin e mesëm; nuk ka vlerësim të shkathtësive dhe prirjeve të studentëve, nga njëra anë, dhe nevojave të tregut, nga ana tjetër
	Përkrahet në regjistrimin e pasurisë në emrat e të dy bashkëshortëve, falas	Ndërhyrjet shpesh përqendrohen në profesionet e konsideruara tradicionalisht të grave (p.sh. floktare dhe trajtimi i bukurisë) dhe në bujqësi në zonat rurale (p.sh. bletaria, BMA-të, bukuria, etj.)
	Lobimi për masat që synojnë gratë në Paketën e Rimëkëmbjes Ekonomike dhe bazuar në koncept dokumentin e zhvilluar siguroi një fond prej 2,000,000Euro për të adresuar nevojat e grave: (i) Faza 1 – u shpërndanë 1,000,000Euro në 115 kopshte të fëmijëve private dhe publike-private për adresimin e paqëndrueshmërisë financiare për shkak të pandemisë (bazuar në procesin e hapur të aplikimit, kopshtet e fëmijëve që aplikojnë për financimin e nevojave themelore si ushqimi, produktet e higjienës, kamerat e sigurisë, etj.); (ii) Faza 2 - thirrje e hapur për shoqatat e grave dhe bizneset	Ndërhyrjet duhet të jenë të koordinuara më mirë dhe partnerët ndërkombëtarë të zhvillimit duhet të jenë më fleksibël në zhvillimin/ zbatimin e programit
		Cilësia e arsimit dhe reagimi ndaj nevojave të tregut është një sfidë që duhet adresuar
		Ka shumë pak orientim në karrierë në arsimin e mesëm; nuk ka vlerësim të aftësive dhe prirjeve të studentëve, nga njëra anë, dhe nevojave të tregut, nga ana tjetër

Rrjeti i Grave të Kosovës	Të gjitha gratë, por para së gjithash grupet e marginalizuara dhe grupet në nevojë: të rinjtë, ruralet, njerëzit me aftësi të ndryshme, pakicat.	Analizë dhe avokim mbi kujdesin ndaj fëmijëve dhe disponueshmërinë e kujdesit për të moshuarit, Ligjin e Punës (leja prindërore / e atësisë), politikat miqësore ndaj familjes, diskriminimi i bazuar në gjini në punësimin dhe ngritjen në detyrë, dhe ngacmimet seksuale në punë.	Puna e Medica Kosova në fshatin Krushë është një nga historitë e suksesit, pjesërisht për shkak të: (a) qasjes holistike që shikon jo vetëm në punësim por edhe çështje socio-ekonomike të tilla si transporti publik, rrethanat familjare, çështjet ligjore (p.sh. sigurimi që gratë janë pronare të tokave që po i përdornin për bujqësi); (ii) duke u bazuar në ato që gratë tashmë kishin dhe nivelin e tyre të arsimimit (p.sh. bletët, traktorët); (iii) mbështetje afatgjatë, duke evoluar në bazë të nevojave - pas mbështetjes, ju dha për kultivim dhe përpunim, tani fokusi ishte në marketing, zhvillimin e produktit, standardet për të qenë në gjendje të eksportojmë dhe të ngrihem lart në zinxhirin e vlerës. (iv) të qenit një kooperativë e lokalizuar e cila gjithashtu punon si një grup mbështetës, me masën e mbrojtjes të integruar "sigurimet" (p.sh. kur një grua humbi bletët e saj, të tjerat kontribuan me disa nga bletët e tyre për t'i dhënë asaj mundësi të vazhdojë të prodhojë).
		Ndërgjegjësimi dhe avokimi në nivelin komunal mbi normat gjinore	Një histori tjetër e suksesshme është puna e Shoqatës së Grave në Dragash. Duke pasur parasysh mungesën e transportit publik dhe vendeve të punës, Shoqata kishte qasje shumë-planesh për të adresuar punësimin e grave duke: (i) ju ofruar aftësi për qepje, (ii) duke lobuar tek Kryetari i Komunës për përfitimet e sjelljes së një firme tekstili, e cila çoi në ofrimin e stimujt për një firmë tekstili për t'u hapur në komunë me kusht që të punësojnë gratë vendase.

		<p>Sigurimi i granteve për projekte afatshkurtra për organizatat anëtare (bazuar në aplikime) përmes Fondit të Grave të Kosovës. Projektet ndryshojnë sipas nevojave lokale dhe kanë përfshirë fushat e të drejtave pronësore, trajnime gjatë punës, trajnime për aftësi të buta, avokim për kujdesin ndaj fëmijëve, tregtimin e produkteve bujqësore, etj.</p>	<p>Monitorimi është thelbësor dhe duhet të jetë i shpeshtë për të siguruar që gratë drejtojnë vërtet bizneset që përfitojnë nga grante të dedikuara për bizneset në pronësi të grave.</p>
Fondacioni i Mijëvjeçarit për Kosovë	Sektori i energjisë është fokusi kryesor, duke siguruar që gratë dhe vajzat të përfitojnë nga programi	<p>Hyrja në tregje, veçanërisht në tregjet e huaja, është një problem për bizneset e grave</p>	<p>Edhe pse energjia është një sektor tradicionalisht i dominuar nga meshkujt, kishte shumë interes nga gratë e reja për të marrë pjesë në skemat e bursave dhe praktikave.</p>
		<p>Bursat për gratë e reja për të marrë gradë të asociuar në profesione që lidhen me sektorin e energjisë (p.sh., energjia e rinovueshme, saldimit, etj.) Në një kolegji të Komunitetit në kriterin e përshtatshmërisë në SHBA.: arsimit i mesëm i përfunduar, por shumë ishin të arsimuar. Për shkak të interesit dhe cilësisë së aplikantëve, 28 bursa u dhanë edhe pse vetëm 5 ishin planifikuar.</p>	<p>Bursat u treguan tërheqëse të paktën pjesërisht për shkak të kësaj që ishte mundësia e parë e tillë në këto fusha të studimit (shumica e bursave deri më tani kanë qenë për shkencat shoqërore) dhe për shkak të aftësive praktike që ofrojnë këto diploma, të cilat e bënë programin tërheqës edhe për tepër të kualifikuar gratë që kishin një BA ose MA në inxhinieri ose fusha të ngjashme.</p>
		<p>Programi i praktikës në ndërmarrjet/ sektorin e energjisë që synon gratë, pavarësisht nga formimi i arsimit (dmth., jo domosdo me një sfond inxhinierisë, por duke përfshirë biznesin/ ekonominë, marketingun, drejtësinë, etj.). Grupi i synuar: gratë e reja në vitin e fundit të arsimit të lartë universitar (ose me thirrje Bachelor apo Master) ose të sapo diplomuara, por pa përvojë në sektorin e energjisë.</p>	<p>Ka indikacione të rritjes së interesit për karrierë dhe veprim qytetar midis vajzave që morën pjesë në kampin WiSci.</p>

		<p>Grante për gratë sipërmarrëse për të forcuar biznesin e tyre, qoftë në sektorin e energjisë ose për grante të lidhura me energjinë si përdoruese (p.sh., për të përmirësuar efikasitetin e energjisë ose biznesin e forcës përmes teknologjisë së përparuar ose zgjidhjeve të sektorit të energjisë) Bizneset me përvojë 2 vite e më shumë (të regjistruara) ose minimumi 5 punonjës të regjistruar, do të jenë të kualifikuara për grante në vlerë 10,000-135,000Euro, ndërsa fillestarët të kualifikuar për grante maksimale 3,000Euro (kompanitë informale do të pranohen nëse e bëjnë regjistrimin)</p>	
		<p>Organizuar nga UN vajzat e UP: Gratë në Shkencë, kampusi për vajza në UP (verë 2019) për 100 vajza të shkollës së mesme nga Kosova (40%), rajoni dhe SHBA. (60%). Kampi ofroi mundësi për të mësuar lëndët STEAM (Shkencë, Teknologji, Inxhinieri, Arte & Dizajn, Matematikë) dhe për të zhvilluar aftësi drejtuese.</p>	
<p>Instituti Riinvest (dhe Forumi Ekonomik i Grave)</p>	<p>Të gjitha gratë dhe pronaret e bizneseve.</p>	<p>Së bashku me organizatat e tjera të shoqërisë civile, Forumi Ekonomik i Grave dhe Këshilli Kombëtar për Ekonomi dhe Investime (më parë Këshilli për Zhvillimin Ekonomik) është anëtar i këtij Forumi.</p>	<p>Analiza e pengesave me të cilat përballen gratë punëdhënëse zbuloi se mungesa e pronësisë së aseteve është një pengesë e rëndësishme dhe ndikon negativisht në qasjen e grave në financa.</p>

		<p>Forumi, nga ana e tij, zhvilloi një Agjendë për fuqizimin ekonomik të grave, me katër komponentë: (i) avokimin për rishikimin e Ligjit të Punës me synimin e futjes së pushimit të atësisë dhe uljen e kostos financiare të sektorit privat në lidhje me lejen e lindjes; (ii) analizimi i modaliteteve për ofrimin e shërbimeve të përballeshme të kujdesit për fëmijë dhe të moshuarve; (iii) promovimin e profesioneve që sigurojnë punësim të mirë; dhe (iv) analizimi i pengesave me të cilat ballafaqohen gratë punëdhënëse përveç atyre me të cilat përballen firmat në pronësi të burrave, gjë që zbuloi se mungesa e pronësisë së pasurive është një pengesë e rëndësishme dhe ndikon negativisht në qasjen e grave në financa.</p>	
Gratë e UN	Të gjitha gratë, me fokus të veçantë në grupet e marginalizuara.	<p>Mbështetje në nivelin e politikave: Analiza e buxhetimit të përgjegjshëm gjinor (me AGE dhe Ministrinë e Financave), përfshirë analizën e Paketës së Rimëkëmbjes Ekonomike të Qeverisë, e cila çoi në 2,000,000\$ mbështetjen e dedikuar për gra.</p>	<p>Është thelbësore të sigurohet që grantet e vetëpunësimit të janë në përputhje të plotë me nevojat e individit dhe specifikat e rajonit.</p>
		<p>Mbështetje për riintegrimin e viktimave të dhunës seksuale gjatë luftës dhe grave të reja, përmes promovimit të vetë-punësimit, mbështetjes psiko-sociale dhe qasjes në dëmshpërblime. Mbështetja e vetëpunësimit përfshinte: (i) trajnimin teknik të kombinuar me mbajtjen e kontabilitetit dhe kontabilitetin bazë, (ii) grante prej 2,000-3,000\$ për të filluar një biznes ose për të rritur kapacitetet e atyre ekzistuese në aktivitete të tilla si bujqësia (bletaria, pajisjet e mjeljes), përpunimi i qumështit, qepja, floktaret, etj., dhe (iii) mbështetja e marketingut nga konsulentët</p>	<p>Ekspertët lokalë që njohin tregun dhe ndihmojnë në sigurimin e tregut janë shumë të rëndësishëm, p.sh. disa gra synuan punonjësit e një institucioni shëndetësor lokal për të shitur produktet e tyre të qumështit, të tjera shesin vezë në tregjet lokale, ndërsa Medica hapi një dyqan për të shitur prodhime në Gjakovë dhe Drenas.</p>

		<p>lokalë.</p> <p>Mbështetje për pavarësinë financiare të mbijetuarve të dhunës në familje që jetojnë në strehimore përmes blerjes së pajisjeve për vetëpunësim si koshere bletësh, makina qepëse, furra, etj.</p> <p>Një vlerësim i shpejtë i efekteve Covid-19 mbi gratë (së bashku me UNDP dhe UNFPA) duke siguruar informacion mbi numrin e vendeve të punës të humbura, ngarkesën e punës në shtëpi, qasjen në shërbimet thelbësore, etj.</p>	<p>Për grupet në nevojë, bashkëpunimi me OJQ-të lokale që kanë njohuri dhe gëzojnë besimin e këtyre grave është thelbësore, ashtu si sigurimi i anonimitetit të tyre.</p>
Projekti InTerDev - UNDP	Njerëzit e Dragashit, Shtërpcës, Viti, duke i dhënë përparësi: grave, veçanërisht grave me arsim të ulët, atyre me aftësi të kufizuara dhe të moshës 19-29 vjeç (më vonë u shtri në 19-45 vjeç)	<p>Paktet e Zhvilluara të Punësimit Territorial (TEP), me pjesëmarrjen e grupeve lokale të veprimit, zyrave të punësimit, bashkive, etj. TEP-të identifikuan nevojat në nivelin lokal, përfshirë gratë dhe grupet në nevojë, bazuar në të cilat u hartuan dhe mbështetën veprime konkrete (përfshirë trajnimin, prodhimi bujqësor dhe artizanal, etj.).</p> <p>Fondi i zhvillimit lokal që mbështet fermerët e vegjël (përfshirë vendosjen e produkteve në tregun mobil, zhvillimin e produkteve)</p>	<p>Faktorët e suksesit përfshijnë: përfshirjen e procesit të hartimit të ndërhyrjes, përshtatjen e ndërhyrjeve në nevojat specifike të komunitetit - të nxitura nga iniciativat bazë; fleksibiliteti në zbatimin e programit dhe aftësia për t'iu përgjigjur shpejt nevojave të ndryshme; dhe staf i decentralizuar, i bazuar në komunitetet e synuara.</p>

<p>Gratë për Gratë e Kosovës (më parë e njohur si Gratë për Gratë Internacionale)</p>	<p>Deri në vitin 2017, gratë (të moshës 18-65 vjeç) pa përvojë pune dhe me arsim të ulët. Që nga viti 2017, kjo u zgjerua për të përfshirë gratë me arsim të lartë. Grupet specifike të synuara ndryshojnë bazuar në aktivitetin/ projektin (shih aktivitetet/ projektet).</p>	<p>Fillimisht, u ofrua një trajnim gjithëpërfshirës 1-vjeçar, duke kombinuar: (i) një komponent social, përfshirë vlerën monetare të punës së grave në familje; ndërgjegjësimi për rolin e tyre, vendimmarrja në familje, mjedis, shëndet, etj., (ii) aftësimi i trajnimit për punësim ose vetëpunësim. Për gratë rurale, trajnimi teknik ofrohet kryesisht në fushat e bujqësisë dhe përpunimit të ushqimit (p.sh., hortikultura, bletaria, përpunimi i qumështit dhe komponenti i biznesit (mbajtja e librave kontabël), e plotësuar me një komponent biznesi (duke u përqendruar në mbajtjen e librave të kontabilitetit). Ishin trajnuar kryesisht për punë në industritë e shërbimeve të tilla si kujdesi për fëmijët, kujdesi për të moshuarit, mirëmbajtja, shitja me pakicë, etj.</p>	<p>Trajnime, veçanërisht trajnime të gjata të cilat (i) një kombinim i përbërësve socialë dhe të punës dhe (ii) lejojnë të njohin të trajnuarin, të vlerësojnë karakterin e tyre, gatishmërinë për punë dhe preferencat e tyre të karrierës.</p>
		<p>Grave të trajnuara më pas iu siguroa kërkimi i punës dhe mbështetja për vendosjen e punës: përputhja me punëdhënësit e mundshëm, trajnime për aftësi të buta, siç është përgatitja e CV, kërkimi dhe mirëmbajtja e një pune (p.sh. kodi i veshjes, mënyra në punë).</p>	<p>Interesi i grave nuk përputhej domosdoshmërisht me trajnimet; p.sh., për kujdesin për njerëzit e moshuar dhe të sëmurë kishte shumë pak interes.</p>
		<p>Gratë e kthyera ofruan trajnime afatshkurtra për kujdesin ndaj fëmijëve dhe u punësuan si praktikante stazhiere në kopshte të fëmijëve.</p>	<p>Suksesi më i madh u arrit me grup moshën 40-46 vjeç, të cilët nuk ishin arsimuara për shkak të situatës politike në vitet 1990, por ishin të motivuar dhe të gatshëm të hynin në treg pasi kishin rritur fëmijët e tyre.</p>
			<p>Më efektive për sa i përket rezultateve të punësimit ishin trajnimet në: (i) qepje (të përshtatshme për gratë me arsim të ulët pa qasje në financa), (ii) kujdesin për fëmijët dhe (iii) bujqësinë dhe përpunimin e ushqimit.</p>

			Mund të ketë efekte shumëzuese, veçanërisht në përpunimin e ushqimit në zonat rurale: disa përfitues hapën biznese dhe punësuan gra të tjera.
			Mbështetja e vazhdueshme është e rëndësishme për të përputhur nevojat e fazave të ndryshme në biznes, p.sh., pas kultivimit të BMA-ve, nevojiten rrjetëzime me eksportuesit dhe ndërhyrje në zinxhirin e vlerës.
Banka Botërore	Grupet e synuara ndryshojnë në varësi të projektit.	Puna analitike dhe puna këshilluese për: Reformimin e lejes së lindjes/ prindit; Skema e Ndihmës Sociale; identifikimin e hapave dhe masave konkrete që Agjencia e Punësimit e Kosovës mund të ndërmarrë për të përmirësuar pjesëmarrjen e grave në tregun e punës; cilësia dhe formula e financimit të shkollës në arsimin para-universitar; edukimi i fëmijërisë së hershme, shërbimet e kujdesit për fëmijë dhe këshillat e prindërve.	Sfidat në zbatimin e WoW përfshinin: një shkallë të lartë të braktisjes së shkollës prej 48% (pjesërisht për shkak të aftësive dhe motivimit të pamjaftueshëm në gjuhën angleze për të ndjekur një trajnim sfidues) dhe vështirësisë për të mësuar në mënyrë efektive aftësitë e përparuara të IT gjatë një programi afatshkurtër.
		Puna analitike për: disponueshmërinë e shërbimeve të kujdesit për fëmijët, të moshuarit dhe personat me aftësi të kufizuara; kalimi i të rinjve në punë bazuar në të dhënat e AFP-së; boshllëqet e aftësive në të mësuarit dhe shkathhtësitë e buta; ndikimi i bazuar në goditjet në të ardhurave të sektorëve në punësimin e grave; ndikimi i reagimeve të ndryshme të qeverisë ndaj Covid-19 (pritet në pranverë 2021).	Në WoW, gratë mbi 25 vjeç kishin rezultate më të mira të punësimit; gratë e papuna (në krahasim me ato të papunësuarat dhe studentët) kishin më shumë gjasa të merrnin pjesë aktive dhe të diplomoheshin, dhe kishin rezultate më të mira të punësimit; Pensionet financiare u ndërprejnë për të siguruar që përfituesit të motivoheshin vetëm nga vlera e vetë trajnimit, megjithatë rekomandohet marrja në konsideratë e stimuljeve jo-financiare siç është një certifikatë pas përfundimit, dhe shërbime mbështetëse të tilla si pagesa ushqimore ose udhëtimi dhe shërbime mbështetëse të kujdesit për fëmijët; shumë përfitues shfaqën hapje për një rrugë të re në karrierë.

	<p>Projekti Gratë në Punë Online (WoW) synonte të përmirësonte aftësitë e grave rurale (nga Gjakova dhe Lipjani) të moshës 18-34 vjeç për punë digjitale dhe për të rritur ndërgjegjësimin për punën në internet. Trajnimi përfshiu aftësitë e programimit, si dhe profesionin e lirë (p.sh., njohuritë e platformave të punës në internet, krijimin e një portofoli) dhe aftësitë e buta (p.sh., komunikimi). Trajnerët ishin kolegë të pavarur dhe profesionistë të pavarur dhe gjithashtu ofruan udhëzime për përdorimin e platformave në internet, ofertat, etj.</p>	
--	--	--